ZBLISKA I ZDALEKA

GEOGRAFJA
KRAJOZNAWSTWO
PODRÓŻNICTWO

TREŚĆ:

ROK IV. LWÓW, PAŹDZIERNIK 1936 Nr 8 (36)

35 gr.

ZBLISKA I ZDALEKA

ZBLISKA I ZDALEKA

UKAZUJE SIĘ RAZ W MIESIĄCU Z WYJĄTKIEM LIPCA I SIERPNIA.

PRENUMERATA WRAZ Z RZESYŁKĄ POCZTOWĄ

ROCZNA **3·—** zł. PÓŁROCZNA **1·60** zł.

KONTO CZEKOWE P. K. O. Nr. 501.002

ADRES REDAKCJI i ADMINISTRACJI

LWÓW, UL. CŁOWA 2. I p.

WARUNKI UMIESZCZANIA OGŁOSZEŃ:

cała str. 50 zł., 1/2 str. 25 zł., 1/4 str. 14 zł., 1/6 str. 10 zł., 1/8 str. 8 zł.

WŁODZIMIERZ ZINKIEWICZ, (Puławy).

Puławy niegdyś i dziś

Z szaro-błękitną falą Wisły, dobijamy do Puław.

Wisła przed Puławami opuszcza wąską, przełomową dolinę, w której płynie na odcinku Zawichost-Kazimierz i wkracza w krainę na ogół nizinną i płaską, gdzie dolina znacznie się rozszerza, a brzegi stają się stopniowo coraz niższe. Po obu stronach rzeki ciągną się płaskie, o zmiennej szerokości tereny zalewowe, na których Wisła w czasie powodzi osadza żyzne namuły.

Ze względu na brak regulacji, Wisła pod Puławami przedstawia typ rzeki dzikiej o zmieniającym się korycie i wiecznie ruchomych ławicach dennych piachów.

Pod koniec XIX wieku koryto Wisły znajdowało się na linii Parchatka - Włostowice - Puławy, a zatem Wisła płynęła wówczas tuż pod Puławami; dziś koryto Wisły na tym odcinku tworzy znaczny łuk, wypukłością zwrócony ku zachodowi. Ślad dawnego koryta rzeki znaczą dziś obszary podmokłych łąk i tzw. łacha, znajdujące się po wewnętrznej stronie wiślanego łuku, jakby na jego cięciwie. W związku z wytworzonym zakolem, nurt na rzece znajduje się bliżej lewego brzegu, z czym idą też w parze większe głębokości u tamtego brzegu, co nie jest bez znaczenia dla żeglugi i sportu. U prawego brzegu rzeka jest płytka, po tej też stronie znajdują się plaże. Niskie tereny zalewowe po zachodniej stronie Wisły, wykorzystane na pastwiska lub pola uprawne, chroni pod wsią Góra Puławska czterometrowy wał ciągnący się wzdłuż Wisły ku północy.

Góra Puławska komunikuje się z Puławami za pośrednictwem potężnego, żelaznego mostu kołowego o 480 m długości. Most im. Prezydenta Ignacego Mościckiego zbudowany został przez Rząd Polski i oddany do użytku w 1935 roku.

Fakt, że jest to jedyny most na całej przestrzeni od Sandomierza po Warszawę, pozwala snuć daleko idące wnioski o ważności tej przeprawy. Istotnie jest to nader ważne przejście o historycznym znaczeniu. Tędy bowiem wiedzie stary szlak handlowy łączący Lublin z Radomiem.

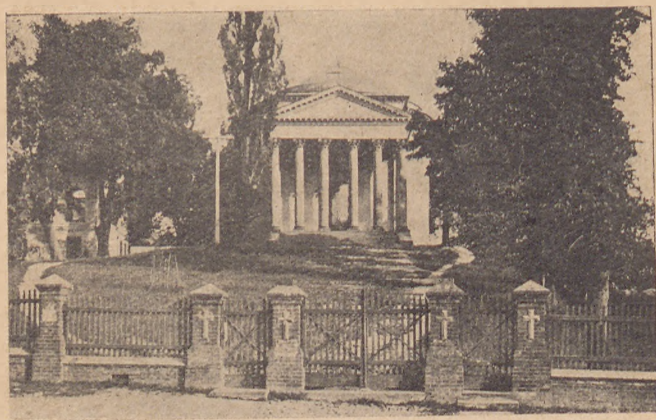
Aż do czasu Wielkiej Wojny nie było tu mostu i przeprawa odbywała się za pośrednictwem promu. Dopiero na początku wojny, most na Wiśle budują po raz pierwszy wojska rosyjskie. Krótkie było istnienie tego mostu. Już w roku 1915 wojska austriackie zmuszone były budować most ponownie, gdyż poprzedni uległ zniszczeniu.

Ten ostatni, drewniany most przetrwał do czasów obecnych, do roku 1935, kiedy został całkowicie rozebrany, po otwarciu dla komunikacji nowego, żelaznego mostu.

Istnieją jeszcze względy innej natury, dla których zbudowany został obecnie nowy most. Wszak most ten wiąże razem dwie krainy o różnej strukturze gospodarczej. Wybitnie rolniczą Wyżynę Lubelską z przemysłową Wyżyną Małopolską. Zawsze i wszędzie musi odbywać się wzajemna wymiana produktów między dwoma obszarami o różnym obliczu fizjograficznym i gospodarczym. Na starym szlaku handlowym, a na granicy wymienionych krain zbudowany most ułatwia tę wymianę.

Nawiasem warto wtrącić, że most pod Puławami zbudowany zo-

Ryc. 128.

Puławy — Kaplica.

stał niemal dokładnie w połowie długości wspólnej granicy dwóch województw — Lubelskiego i Kieleckiego i blisko połowy odległości między Lublinem i Radomiem, licząc tę odległość wzdłuż szosy. Most ten znajduje się również na granicy dwóch powiatów — puławskiego i kozienickiego.

Na wysokim brzegu doliny Wisły wyniesionym nad poziom rzeki 15—20 m rozbudowało się miasto Puławy.

Patrząc na nie od strony Wisły, z mostu, zatrzymujemy wzrok na przepięknej budowli na brzegu doliny wzniesionej, w stylu starożytnej rzymskiej architektury.

Na ośmiu kamiennych słupach uwieńczonych pięknymi głowicami, wspiera się trójkątny fronton. Za nim kopuła z lśniącym w słońcu krzyżem. Przepiękna ta świątynia jest kościołem parafialnym.

W kamieniu kute litery głoszą, że jest on poświęcony „W niebo wziętey Boga Rodzicy". Ząb czasu dokonał na nim już swego dzieła. Przeminęło nad świątynią zgórą 130 lat.

W 1803 roku buduje ten kościół ks. Adam Czartoryski na wzór rzymskiego Panteonu. Do dziś można czytać napis umieszczony pod frontonem, który książę polecił wówczas wyryć: „Pomny na wiarę i cnoty kochaney matki swojey Maryi z Sieniawskich Xiężny Czartoryski W. R. Adam Kazimierz poświęca".

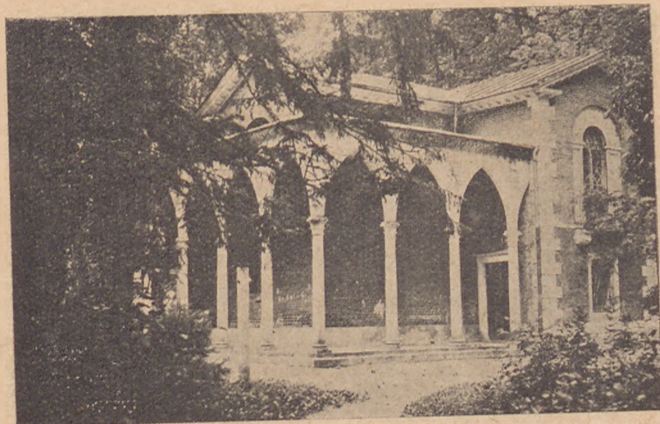
Okrągłe wnętrze nakrywa wysoko sklepiona kopuła. Pod kopułą biegnie dokoła kościoła galeria wsparta na kolumnach jońskiego stylu. Obszerna galeria może pomieścić ok. 300 osób.

Drewniany ołtarz w stylu gotyckim nie był przeznaczony dla tego kościoła. Pochodzi on z książęcej kaplicy pałacowej, skąd w obawie przed zniszczeniem grożącym ze strony Rosjan, przenieśli go Czartoryscy do kościoła.

Za zachodnią stroną kościoła rozciąga się daleki widok na dolinę Wisły, nowy most i wieś Górę Puławską. Jest to najpiękniejsze miejsce widokowe w Puławach.

Dawną aleją Czartoryskich, z której dziś pozostały tylko nikłe ślady, kierujemy swe kroki ku zieleniejącemu w dali parkowi.

Ryc. 129.

„Domek gotycki" w Puławach.

Zacisznie tu i miło. Kilka do dziś zachowanych wiekowych kolosów drzewnych świadczy o jego starości. Z poza gęstego listowia olbrzymiej lipy przeświecają jasne ściany „Świątyni Sybilli", najpiękniejszej budowli z czasów Czartoryskich.

Patrząc na to arcydzieło budownictwa ma się wrażenie, że znajdujemy się nie w Polsce, ale gdzieś w starożytnym Rzymie. Wrażenie to ma pewne uzasadnienie w tym, że „Świątynia Sybilli" została zbudowana na podobieństwo starożytnej świątyni w Tivoli we Włoszech.

W 1800 r. wznosi tę budowlę księżna Izabella z Flemmingów Czartoryska, poślubiona Adamowi Czartoryskiemu, by służyła jako pierwsze na ziemiach Polski muzeum pamiątek historycznych i dzieł sztuki.

O przeznaczeniu tej „świątyni" mówił, dziś już nieczytelny napis wyryty niegdyś nad drzwiami „ Przeszłość — przyszłości".

Okien „świątynia" nie posiada. Światło wlewało się niegdyś pełnym strumieniem poprzez ogromną szklaną kopułę dachu, odlaną z jednolitego szkła. Był to dar cara Aleksandra I.

Dziś szklanej kopuły już nie ma. Nie ma też zabytków, które mieściły się w górnej sali „świątyni"[1]).

Na dole, liczne wnęki budzą przypuszczenie, że ta część „świątyni" przeznaczona była prawdopodobnie na grobowce. Znajdował się tu ogromny pomnik ks. Józefa Poniatowskiego, z czarnego marmuru wykuty.

Oglądając „Świątynię Sybilli" z pod owej olbrzymiej lipy nie widzi się dolnej części budynku. Trzeba dopiero zejść w dół obok olbrzymich głazów narzutowych, by ocenić wielkość całej budowli.

Do górnej sali wiodą wysokie schody. Po obu ich stronach, na kamiennych piedestałach wznosiły się dwa sfinksy, dziś już nieistniejące.

‚Świątynia", założona na kole zachwyca oko przepiękną kolumnadą koryncklego stylu. Na kolumnach, za którymi biegnie okrągły krużganek, wspiera się fryz ozdobiony piękną ornamentyką.

[1]) Część cennych zbiorów została wywieziona przez Moskali za granicę, reszta zaś, którą zdołali uratować Czartoryscy, znajduje się w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie.

Ryc. 130.

Puławy — pałacyk „Marynki".

Dziś „Świątynia Sybilli" zamknęła swoje podwoje, za którymi kryje się puste wnętrze. Niegdyś jednakże była wypełniona po brzegi i nie była w stanie pomieścić licznych zbiorów. Trzeba było dlatego pomyśleć o nowym pomieszczeniu.

Tak powstał, w pobliżu „Świątyni Sybilli" stojący „Domek Gotycki". Tu była galeria obrazów i portretów, zbrojownia i szereg innych pamiątek.

Od „Świątyni Sybilli", na końcu pięknej perspektywy alei utworzonej z drzew o gałęziach wygiętych na kształt sklepienia nad drogą, widać niewielki budyneczek „oranżerii" w stylu pseudo-klasycznym. Przed oranżerią wznosił się wspaniały posąg Flory, z którego dzisiaj nie pozostało śladu.

W dolnej części parku, nieco poniżej „Świątyni Sybilli" odnaleźć można ślady starego amfiteatru Czartoryskich, na którego scenie odegrano za czasów książąt, między innymi, „Matkę Spartankę" Kniaźnina.

Idąc z parku w kierunku Włostowic, wchodzimy na dziedziniec pięknego pałacyku w stylu klasycznym, nazywanym „Marynki". Zbudowała go księżna Izabella dla swej córki ks. Marii Wirtemberskiej, od której imienia otrzymał nazwę. Okna pałacyku, zwrócone ku zachodowi, wychodzą wprost na łachę wiślaną, dawne koryto Wisły.

Wróćmy jednak do dawnej siedziby książąt.

Ogromny pałac, położony na terenie parku przechodził w ciągu dziejów różne koleje. Zbudowany na wysokim brzegu doliny Wisły, nad łachą, miał bardzo dogodne, obronne położenie.

Na długo przed Czartoryskimi, stał na tym miejscu obronny zamek należący do Sieniawskich. Gdy Polskę zalał „potop" szwedzki, zamek Sieniawskich został na rozkaz Karola XII spalony.

Ze zgliszcz dźwiga go i zamienia na pałac Maria z Sieniawskich Denhoffowa, która wyszedłszy powtórnie za mąż za ks. Augusta Czartoryskiego (ojca Adama), wiąże w ten sposób dalsze losy pałacu z losami Czartoryskich.

W starych murach pałacu pulsowało niegdyś bujne życie. Tu przebywali Kniaźnin, Woronicz, Karpiński, Piramowicz, Zabłocki; tu pisał i two-

Ryc. 131.

Puławy — gmach Instytutu.

rzył Niemcewicz. W pensjonacie dla panien, założonym przez księżnę, przebywa Klementyna Tańska. Tu skupiała się liczna młodzież szlachecka dla nabycia ogłady towarzyskiej i nauki, tu przebywali chorzy i nieszczęśliwi, nad którymi roztaczali opiekę oboje księstwo. Nie brakło też nigdy cudzoziemców, a kilkakrotnie odwiedzał Puławy car Aleksander I.

Codziennie zasiadano tu do 5 stołów, zastawionych niemal zawsze 40 nakryciami.

Nadeszły jednak dni klęski.

W roku 1831 po powstaniu listopadowym, cała fortuna Czartoryskich obrócona zostaje w perzynę przez wojska rosyjskie.

W 13 lat później tj. w 1844 r. otworzono w pałacu, przeniesioną z Warszawy szkołę dla dziewcząt tzw. „Instytut Maryjski", a następnie dzięki zabiegom Wielopolskiego — Szkołę Politechniczną.

Po krótkim istnieniu tej szkoły, po powstaniu styczniowym, władze rosyjskie zakładają w dawnym pałacu Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w 1869 r.

Po odzyskaniu Niepodległości, w miejsce rosyjskiego Instytutu powstaje Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego.

Dzisiejszy gmach Instytutu różni się znacznie od dawego pałacu. Dokonano tu wiele zmian i przeróbek. Do dziś zachowała się w dobrym stanie przepiękna sala gotycka, będąca za Czartoryskich kaplicą pałacową. Nadto zasługuje na uwagę tzw. sala kamienna, a przede wszystkim biblioteka, w której w 1920 roku ważyły się losy Polski, tu bowiem została przez Marszałka Piłsudskiego powzięta decyzja ostatecznej rozprawy z nawałą bolszewicką.

Zamarły już echa świetnej, minionej przeszłości. Lata przeminęły nad cennymi zabytkami Puław i w murach ich uczyniły znaczne szczerby. Najwyższy już czas zająć się konserwacją tych arcydzieł architektury.

Z uznaniem należy podkreślić fakt, że społeczeństwo miejscowe podjęło już odnośną akcję i otoczyło opieką „Domek Gotycki", którego wnętrze zostało już zrekonstruowane wiernie według dawnego stanu.

Ryc. 132

Puławy — fragment „Świątyni Sybilli".

Wskrzeszając piękne tradycje Czartoryskich, postanowiono założyć w „Domku Gotyckim" regionalne muzeum puławskie.

Przyjrzyjmy się na koniec samemu miastu. W porównaniu ze wspaniałymi arcydziełami pozostałymi z czasów Czartoryskich, domy miasta przedstawiają się nader skromnie, a tu i ówdzie bardzo nieestetycznie i wprost nędznie. Czyni się jednak na szczęście duże wysiłki około estetycznego podniesienia wyglądu miasta i jego rozbudowy.

Puławy są miastem powiatowym. Skupiają się tu władze administracji państwowej; tu grupuje się szereg organizacyj społecznych.

Miasto liczy dziś ponad 12 700 mieszkańców. Posiada cztery szkoły powszechne o ogólnej liczbie ok. 1 740 dzieci i koedukacyjne gimnazjum państwowe liczące ok. 530 młodzieży.

Tuż za gimnazjum, w północno-wschodniej stronie miasta, znajdujemy nową dzielnicę, położoną nieco na uboczu w stosunku do śródmieścia, tzw. „działki urzędnicze".

Wśród lasu sosnowego pobudowano tu szereg domków, cieszących się dużym powodzeniem w lecie u letników.

W tej części miasta zalegają wokół grube pokłady piasków pochodzenia przeważnie polodowcowego, na których rośnie sosna. W miejcach, gdzie las wytrzebiono i ukazały się na wierzchu nagie obszary piachów, zaczynają pod wpływem wiatru tworzyć się wydmy, które raz rozpocząwszy wędrówkę, mogą stać się poważnym niebezpieczeństwem dla człowieka.

Dr KAROL KLEIN, (Lwów).

O dzieciach szwedzkich

Mam w Szwecji przyjaciela - esperantystę, nazywa się John Skult, pracuje jako tokarz w fabryce obok Stockholmu. Znajomość nasza zaczęła się w sposób dla nas, esperantystów, bardzo zwyczajny: odpowiedziałem na jego anons, zamieszczony w gazecie esperanckiej, i już po pierwszej wymianie listów przypadliśmy sobie tak dalece do smaku, że po krótkim czasie zostaliśmy na odległość przyjaciółmi. Przychodzące do mnie z Szwecji listy były pogodne, spokojne i szczere; odzwierciedlał się w nich dokładnie charakter piszącego i łagodne usposobienie Szwedów. Pan Skult, jak się okazało, ma dwoje dzieci, małego chłopaczka Jana i dorastającą dziewczynkę o imieniu dość dziwnie dla nas brzmiącym: Majken. Dzięki nadesłanym fotografiom mogłem ich poznać bliżej: Jan miał na nich łobuzerski uśmiech a Majken figlarnie zmrużone oczy.

Z czasem przyszły jakieś moje zobowiązania wobec tych dzieci. Oto w okresie Wielkiej Nocy otrzymałem od nich małe, własnoręcznie malowane obrazki, przedstawiające motyla, konia albo i kurczątko, uciekające przed deszczem z rozpostartym parasolem. Do tej przesyłki dołączył ojciec wyjaśnienie, że zgodnie z starym obyczajem, panującym do dzisiaj w Szwecji, w czasie Wielkiej Nocy przebierają się dzieci w stroje staruszek, obchodzą domy sąsiadów i wsuwają przez szpary drzwi takie właśnie obrazki z podpisem i życzeniami świątecznymi. A więc dobrze, Janie i Majken, odpisałem im wtedy, dziękuję wam za te obrazki, wrzucone mi przez listonosza, waszego zastępcę, do mego mieszkania. Jak będę w lecie w Szwecji — odwiedzę waszych rodziców i was, odpocznę w waszym zacisznym domku pod Stockholmem wśród łąk, skał i lasów i przekonam się naocznie, jacy są z was figlarze.

W sierpniu 1934 r. popłynąłem statkiem „Warszawa” do Szwecji. Po przybiciu do Stockholmu zaczęły się słoneczne dnie i jasne noce i przyjacielskie rozmowy w ogrodach, przy stole w domu, przy głośniku, rozbrzmiewającym w jakieś poniedziałkowe popołudnie dźwiękami polskich pieśni żołnierskich, nadawanych właśnie wtedy przez rozgłośnię krakowską. Poznałem naturalnie i Jana i Majken, która jak rusałka w północnych baśniach najchętniej spędza dnie letnie w pobliskim jeziorze. Gościłem ich z gromadą innych dzieci na statku, a że w obcowaniu z nimi niejednego się dowiedziałem o waszych szwedzkich rówieśnikach — niechże ten artykulik nimi przede wszystkim się zajmie.

Byłem w Szwecji po raz pierwszy sześć lat temu. Ale tak się jakoś wtedy złożyło, że wśród wędrówek po pięknym Stockholmie i jego czarującej okolicy zabrakło mi czasu na życie z dziećmi. Jedno tylko zdarzenie samo jak gdyby podeszło do mnie, zaznajamiając mnie z kilkunastoletnim chłopakiem nazwiskiem Olle Hallberg. Jechałem statkiem „Prins Gustaf“ do Saltsjö, miejscowości letniskowej pod Stockholmem. Obok mnie znalazł się na pokładzie młodziutki kolporter gazet, dostarczanych z stolicy do miasteczek okolicznych. Trudno było z nim się porozumieć, gdyż nie znał on żadnego języka poza szwedzkim, którego znowu ja nie znałem. Dzięki jednak bystrej spostrzegawczości i orientacji dorozumiewał się on znaczenia słów, jakich używałem w rozmowie z polskimi towarzyszami, biorąc za podstawę wyrazy o brzmieniu mię-

Ryc. 133.

Krajobraz okolicy Stockholmu (Salstsjöbaden).

dzynarodowym, jak np. fotografia, mapa, plan itd. Zadziwiająca była inteligencja tego chłopaka, który po pewnym czsie nie tylko objaśniał nam mapę tych okolic, jaką miał przy sobie, ale nawet z powodzeniem wystąpił w roli tłumacza, pośredniczącego między nami a kapitanem okrętu.

Podczas drugiego pobytu w Szwecji w r. 1934 znalazłem się w położeniu znacznie pomyślniejszym. I czasu było więcej i nowości było mniej, więcej zatem uwagi mogłem poświęcić przyglądaniu się dzieciom na ulicy, w tramwaju czy w pociągu, rozmowom z nimi w domu lub na spacerze. W tym wszystkim p. Skult był nieocenionym pośrednikiem i objaśniaczem.

Najłatwiej chyba ogląda się dzieci w miejscach publicznych, a więc na ulicach, w wozach tramwajowych czy kolejowych. I tu od razu wpada w oczy bardzo dziwne zachowanie się dzieci szwedzkich. Siedzę sobie w przedziale kolejowym w towarzystwie dwóch chłopczyków, jednej dziewczynki i ich rodziców. Ojciec czyta gazetę, matka patrzy przez okno, a dzieci? dzieci jak gdyby nie było. Trzymają na kolanach jakieś pakunki, nie mówią zupełnie nic do siebie i prawie bez ruchu siędzą na ławkach. Nie trudno sobie wyobrazić ile powagi, skupienia, panowania nad sobą wymaga takie spokojne, nieraz kilkugodzinne odbywanie podróży. Zapytacie pewnie: czy tak jest zawsze, i w domu i w szkole? Nie przerażajcie się, nic podobnego! **W domu** dzieci są dziećmi, a więc biegają, figlują zupełnie jak u nas, bo w domu, wśród ludzi najbliższych, kochających, wolno dużo. Poza domem jednak nie trzeba być dokuczliwym, nie uchodzi przeszkadzać innym i nadużywać czyjejś cierpliwości. Tak się wychowuje dzieci w Szwecji, a czy dobrze i słusznie — niech o tym powie jeden z waszych podręczników geografii, gdzie pisze się dużo o spokojnej uprzejmości Szwedów, o ich wytwornej kulturze, prawości i prostocie. Widać z tego, że w Szwecji nie najgorzej przedstawia się wychowanie dzieci, jeśli o ludziach dorosłych pisze się tak ładnie.

Ryc. 134.

Most w okolicy Stockholmu.

Jak jest w szkołach szwedzkich -- nie dużo mógłbym wam napisać, bo w sierpniu, podczas wakacyj, nauki nie było. Ale za to moi młodzi i dorośli przyjaciele niejedno mi o szkołach opowiedzieli. Z ich informacyj wybieram te, które odnoszą się do sprawy zawsze w szkole ważnej, mianowicie jak w Szwecji ocenia się postępy w nauce. Otóż takich stopni jest tam stosunkowo więcej niż u nas, a co ciekawsza — nie używa się tam jedynek, dwójek czy piątek, ale początkowych liter abecadła, to dużych, to małych, to pisanych łącznie lub osobno. Np. duże A jest największą pochwałą, duże C naganą, a między tymi literami jest jeszcze małe a, duże AB, duże B z małem a, duże B i wreszcie duże B z małem c. Razem więc jest stopni siedem, oddających różne odcienie oceny. Kiedy zaś chodzi o jeszcze dokładniejszy wymiar — polepsza się notę przez dodanie krzyżyka, naszego plus, a pogarsza kreseczką poziomą, naszym znakiem minus.

Przeglądałem również zeszyty dzieci szwedzkich. Przypadek zrządził, że w zbiorach starych i nowych rękopisów Upsali, czcigodnym, uniwersyteckim mieście w środkowej Szwecji, znalazłem zeszyt kaligraficzny, tzw. po szwedzku „skrivbok", księcia Gustawa, późniejszego króla Gustawa III, który np. pod datą 2 stycznia 1755 zaprawiał się jako jedenastoletni chłopak pisaniem na całej stronicy łacińskiego słowa „utile". Noty tam nie było, ale myślę, że należałoby mu się duże A.

Skoro zaś już jesteśmy w zbiorach w Upsali — zatrzymajmy się na chwilę przed dużą płachtą złotego jedwabiu, na której widnieje polskie imię i nazwisko: Kazimierz Tarnowski. Jemu to w r. 1636 niejaki Wagrowecjus poświęcił swój traktat filozoficzny, wydrukowany na tym właśnie jedwabiu.

I jeszcze parę szczegółów o zeszytach, a zwłaszcza o jednym, bardzo ciekawym. Jest on własnością uczennicy klasy piątej Alice Sundberg. Mieszczą się w nim opisy geograficzne krajów europejskich, a zatem i Polski. Przeglądnijmy tę część dokładnie. Zaczyna się tak: na jednej kartce jest wymalowana flaga biało-czerwona, potem mapka Polski,

potem dwór szlachecki, co prawda nie bardzo udany. Po rysunkach następują informacje o naszym kraju, a więc że Polska jest równiną, że na wschodzie są błota poleskie, że rosną na ziemi polskiej buraki cukrowe, len, pszenica, ziemniaki, że wydobywa się naftę, węgiel, cynk, sól. O Lwowie wie Alice tyle tylko, że jest to wielkie miasto fabryczne i handlowe, choć — prawdę mówiąc — nie naliczylibyśmy wielu fabryk we Lwowie. Nie ten szczególik jednak nieco nas dziwi, co innego nie będzie się nam w tym zeszycie podobać, to mianowicie, że Lwów wciąż jeszcze nazywa się w Szwecji po niemiecku Lemberg i że zamiast o Małopolsce mówi się tam do dzisiaj o... Galicji.

W ciągu ostatnich dwóch lat niejedną jeszcze wiadomość przyniosły mi listy p. Skulta o Szwecji i jego dzieciach. Wymieniamy z sobą często listy, książki, fotografie, na których Jan i Majken rosną z miesiąca na miesiąc. W roku przyszłym spotkamy się zapewne w Warszawie, dokąd zjadą się esperantyści z całego świata, by w mieście, w którym żył i umarł twórca Esperanta, dr Zamenhof, uczcić pięćdziesiątą rocznicę istnienia idei i języka esperanckiego.

ALFRED JAHN, (Lwów).

Wśród turni Riły i połonin Rodope

W południowo-zachodniej Bułgarii wznosi się jeden z najpotężniejszych masywów górskich półwyspu Bałkańskiego — **Riła.** Wierzchołki tego masywu, zbudowanego ze skał krystalicznych, granitów, gnejsów i wapieni krystalicznych wznoszą się przeciętnie powyżej 2 500 m, z najwyższym szczytem półwyspu Bałkańskiego — **Musala** (2 935 m) na czele. Grupa Riły jest właściwie częścią składową wielkiego równoleżnikowego pasma górskiego **Rodope,** lecz ze względu na swój charakter krajobrazowy i budowę geologiczną otrzymała osobną nazwę, podobnie jak nieco na południu położony **Pirin,** podczas gdy nazwę Rodope ogranicza się coraz częściej do wschodnich połaci tego systemu.

Korzystając z pobytu w Bułgarii z racji odbywającego się w Sofii IV Kongresu Geografów i Etnografów Słowiańskich postanowiliśmy — uczestnicy wycieczki akademickiego Koła Geografów Uniw. Jana Kazimierza — zwiedzić tę partię górską.

Przy pięknej pogodzie wyruszyliśmy z Sofii autobusem. Droga prowadzi wzdłuż południowego brzegu kotliny sofijskiej, następnie skręca nagle na południe. Jadąc wzdłuż rzeki I s k e r wpadamy w jego pierwszy przełom przez małe pasmo górskie **Srebrnej Góry.** (Po raz drugi przełamuje się Isker przez Bałkany). Ta droga prowadząca ze Sofii do podnóża Riły daje możność świetnego poznania charakterystycznych dla półwyspu Bałkańskiego jednostek krajobrazowych, jakimi są przestronne kotliny połączone dzikimi przełomami rzek górskich. Minąwszy przełom Iskeru, wąski i dziki, tak, że nie było w nim miejsca na przeprowadzenie drogi, którą ostatecznie musiano wykuć w litej skale, wjeżdżamy w drugą kotlinę. Jest ona mniejsza od poprzedniej, lecz dokładniej i szczelniej obwarowana ze wszystkich stron górami. Już zarysowuje się na horyzoncie ciemna sylwetka Riły, wraz ze zbliżaniem się ku niej coraz bardziej rosnąca. Jednolita szara ściana zamykająca od południa ko-

Ryc. 135.

Fot. *J. Drewniewska*

Fragment z drogi do schroniska pod Musalą widoczną w głębi.

tlinę nabiera coraz żywszych barw, z mgieł szarości wynurza się coraz wyraźniej zielona barwa lasów i łąk, odcinająca się od wyżej położonych ciemnych turni, połyskujących gdzieniegdzie plamami śniegu. Mijamy główne miasto kotliny S a m o k o w. Droga biegnie teraz już wyraźnie pod górę. W wysokości około 1 100 m natrafiamy na pierwsze drzewa szpilkowe. Ostatnią stacją autobusową jest C z a m k o r i j a — ukryte wśród lasów świerkowych luksusowe letnisko górskie.

Na dłuższy odpoczynek nie ma czasu, bo dzieli nas jeszcze 1 200 m wzniesienia od schroniska położonego pod Musalą. Wygodną drogą posuwamy się wzdłuż doliny B i s t r i c y naprzód przez gęsty, ciemny las szpilkowy, który w końcu ustępuje miejsca obszarom trawiastym. Po wyjściu z lasów, które tu sięgają do wysokości prawie 2 000 m roztoczył się przed nami dziki, wysokogórski krajobraz z dumnie wznoszącą się pośrodku Musalą. Wobec tego potężnego kompleksu skalnego z daleka widoczny budynek schroniska przedstawia się jak pudełko od zapałek. Maszerujemy dalej. Wysokość wzrasta — temperatura spada. Robi się już przejmujące zimno, tym trudniejsze dla nas do zniesienia, że czegoś podobnego nie spodziewając się w słonecznej Bułgarii nie przygotowaliśmy się odpowiednio. Staje się teraz dla nas zrozumiałe, dlaczego wszyscy turyści bułgarscy po drodze spotykani byli objuczeni płaszczami i sweterami.

Na drugi dzień wcześnie rano wyruszyliśmy ze schroniska, kierując się ku widocznemu przed nami szczytowi. Musala teraz już niepodzielnie panuje, rozrasta się, olbrzymieje, przytłacza swoim widokiem. Jej grzbiet skalisty, poszarpany, tworzy formy ostre, jaskrawo odcinające się na tle rozjaśnionego przez wschodzące słońce błękitu nieba. Wszędzie jest widoczny wynik pracy lodowców, które tu niegdyś istniały. Cały skłon północny jest rozbity na szereg kotłów przepaścistych, na których dnie osadziły się małe lecz głębokie jeziora, upłazów i żlebów zajętych przez luźne płaty śniegu. Śnieg przechowuje się tu z roku na rok jedynie w zacienionych niszach skalnych, względnie na stokach zwróconych ku wschodowi. Panujące bowiem w zimie wiatry zachodnie przerzucają

Ryc. 136.

Ireczek (2 746 m) szczyt wznoszący się nad schroniskiem pod Musalą. (+)

śnieg przez grań i gromadzą go na stokach wschodnich w tak wielkiej ilości, że ciepło letniego słońca nie zdoła go stopić. Tę samą rolę spełniają również lawiny, które zasypują kotły polodowcowe masą śniegu, mogącą przetrwać lato. Droga wije się wśród głazów granitowych, przerzuca się przez listwy skalne, wznosi się coraz wyżej. Jeszcze jeden wysiłek i stajemy na szczycie.

Dzień pogodny i powietrze przejrzyste pozwalają objąć okiem niezmierzone przestrzenie. Widok to na zawsze niezapomniany. Od północy wystrzela potężna **Witosza Planina**, mała powierzchniowo, lecz wysoka grupa górska królująca nad stolicą kraju — od zachodu i południa wnętrze masywu Riły przechodzi w bielejące śnieżną białością szczyty Pirinu. Czyżby Pirin, którego najwyższy wierzchołek **El Tepe** jest 10 m niższy od Musali był pokryty wiecznym śniegiem?

Nie — to tylko złudzenie, wywołane olśniewającą w promieniach słońca białością marmurów budujących wierzchołki tych gór.

Sama Musala jest ujęta w bezpośrednim sąsiedztwie szczytu przez potężne doliny dwóch największych rzek bułgarskich. Od zachodu dolina B i a ł e g o I s k e r u głęboko i daleko wcina się w masyw — od wschodu bezpośrednio pod szczytem bierze początek M a r i c a, rzeka, opiewana w bułgarskim hymnie państwowym, świadek powstania i dziejowego rozwoju Bułgarii. Zwiedzamy na szczycie obserwatorium meteorologiczne, świetnie wyposażone we wszelkiego rodzaju przyrządy, połączone telefonicznie z Czamkoriją. Korzystamy z objaśnień usłużnego obserwatora, który udziela nam informacyj nie tylko z zakresu swojej pracy, lecz chętnie objaśnia nam najbliższą okolicę i dalszą naszą drogę. Grzeczność jest wogóle zasadniczym rysem charakteru Bułgarów, co łącznie z wielkim umiłowaniem kraju ojczystego pozwala turyście znaleźć najlepszych przyjaciół nawet wśród najdzikszych gór. O tym przekonaliśmy się w czasie całego pobytu w Bułgarii, gdzie udzielano nam pomocy czasami z wielkim poświęceniem, abyśmy tylko mogli jak najwięcej zobaczyć, jak najlepsze wrażenie wynieść z ich małego, a tak pięknego kraju.

Ryc. 137.

Fot. *J. Drewniewska*

Musala — obserwatorium meteorologiczne na szczycie.

Stok południowy Musali jest łagodniejszy niż północny. Formy zaokrąglone, kopulaste. Wszystko to stoi w związku z mniejszym rozwojem zlodowacenia na stokach zwróconych ku słońcu. Schodzimy raźno w dół, a kierując się ku wschodowi zdobywamy po drodze jeszcze dwa wielkie szczyty Riły — **Małą Musalę** i **Manczu** (powyżej 2 700 m). Słońce przygrzewa coraz mocniej. Ze wszystkich starych, zależałych śniegów coraz obficiej sączą się potoki.

Schodzimy w dół, by znów za chwilę wdrapywać się na stromą grań. Ta czasami męcząca wędrówka daje jednakże pełne zadowolenie pokonywania trudności. Czas już pomyśleć o noclegu. Schroniska jednakże nie widać choć jesteśmy już na przełęczy Zawracica, czyli w miejscu, w którym ono, według informacji obserwatora z Musali powinno się znajdować. Nie zrażeni tym schodzimy coraz niżej mając zamiar ostatecznie nocować pod gołym niebem — co zresztą ze względu na przejmujące zimno nie należałoby do przyjemności. Przypadkowi i wyjątkowemu szczęściu należy przypisać, żeśmy tego wieczora znaleźli na dnie doliny prawej Maricy ukryte, a tak upragnione schronisko.

W trzecim dniu wycieczki maszerowaliśmy dalej na wschód. Teraz dopiero zobaczyliśmy jak dalece zmienił się krajobraz na odcinku zaledwie kilkunastukilometrowym. Zniknęły już bezpowrotnie dzikie i ostre grzbiety skaliste, a ich miejsce zajęły łagodne, trawą porosłe i nieco spłaszczone szczyty. Widok ten w zupełności przypomina nasze kopulaste połoniny czarnohorskie. Tą obfitością terenów trawiastych tłumaczy się często tu spotykaną przy nazwach szczytów przyczepkę „czał". „Czał" jest to wyraz turecki i oznacza łąkę. Brak odpowiedniej mapy tego terenu oraz zupełny brak dróg i szlaków turystycznych nie pozwolił nam na dokładne orientowanie się. I tylko dzięki intuicji naszego przewodnika p. Penkova, studenta uniwersytetu sofijskiego udało się nam bez długiego błądzenia przejść tę partię.

Coraz obfitsze połoniny, coraz bujniejsze trawy — lecz człowieka ani śladu. Przecież przemierzyliśmy już ogromne połacie trawiaste, które dla pasterza mogłyby się stać nieocenionym źródłem dochodów. Przy-

Ryc. 138.

Fot. *J. Drewniewska*

Dzikie turnie głównego grzbietu masywu Musali z zalegającym w niszach skalnych śniegiem.

czyny niewyzyskania tych łąk na wypas należy szukać w tym, że rolnik czy pasterz bułgarski nie czuje się zagrożony brakiem ziemi, przez co nie jest zmuszony do szukania pożywienia dla bydła i owiec w wyższych partiach górskich. Dopiero na skraju tych wielkich połonin spotkaliśmy dwóch pasterzy wypasających małe stadko owiec. Byli to tzw. p o m a c y. Tak nazywa się ludność bułgarska wyznania mahometańskiego. Lud górski, wolny, rozmiłowany w swojej swobodzie, trudni się rolnictwem w kotlinach śródgórskich, względnie pasterstwem na połoninach. Te charakterystyczne cechy ludów górskich posiadał również spotkany pasterz, chłopak może szesnastoletni, który mimo to, że wychował się wśród dzikiej przyrody, którego jedynym towarzystwem były psy owczarskie i owce, odważnie i rezolutnie odpowiadał na nasze pytania za pośrednictwem przewodnika, bez najmniejszego zażenowania.

Powoli zaczęliśmy schodzić w dół. Po dwóch dniach wędrówki opuszczaliśmy wysokość 2 000 metrów. Coraz częściej ukazują się po drodze opuszczone szałasy pasterskie. Przyspieszamy kroku, aby jeszcze przed nocą zdążyć do w dali widocznej wioski K u r t o w o. Jest to właściwie osiedle sezonowe, złożone z kilkudziesięciu chat, zamieszkałe w lecie dla sprzętu siana, częściowo również dla wypasu owiec. Wchodzimy w wąskie uliczki, ciągnące się między zagrodami, witani wściekłym ujadaniem psów. Po obu stronach stoją nędzne, sklecone z desek chaty, a raczej można powiedzieć budy. Wchodzimy do jednej z takich chat, której właścicielka zdecydowała się w końcu nas przenocować za stosunkowo wysoką opłatą. Całe wnętrze chaty składa się z jednej ciemnej izby rozjaśnionej jedynie światłem przedostającym się przez szpary między deskami ścian i dachu. Ta nieszczelność dachu jest z innego względu konieczną. Mianowicie dla wydobywania się dymu z ogniska, które tu poprostu roznieca się na środku izby na wylepionym gliną palenisku. Niezbyt miło zapowiada się nocleg w takim schronisku. Każdy z nas stara się zająć miejsce, które najmniej jest narażone na niebezpieczeństwa wynikłe z nieszczelności ścian i dachu naszego apartamentu. Kolacja nasza składa się tego wieczora z produktów, które można było dostać

Ryc. 139.

Fot. *J. Drewniewska*

Północny stok Manczu śnieg w kotle polodowcowym.

tu na miejscu. A więc gęste słodkawe mleko owcze i silnie słony owczy ser bułgarski tzw. „kaszkawał”. Takie pożywienie je się tylko wtedy, kiedy się nosiło cały dzień pusty plecak przy jeszcze bardziej pustym żołądku. Tymczasem spotyka nas miła niespodzianka. Grupa turystów bułgarskich, która podobnie jak my znalazła tutaj przytułek, wespół z mieszkańcami wioski urządziła prawdziwą serenadę pod naszą chatą. Do późna w noc brzmiały melodyjne pieśni bułgarskie wykonywane przez ten przypadkowo zebrany lecz doskonale zgrany chór. W głuchą ciszę nocy górskiej ponad uśpioną wioską, ponad rozległe połoniny leciały aż hen po turnie majestatycznej Riły smutne tony melodii bułgarskiej „Szto mi e miło“... Jest to ulubiona ludowa pieśń bułgarska wyrażająca radość szarego człowieka cieszącego się przyszłym beztroskim życiem, pieśni, którą słyszy się w wytwornych lokalach rozrywkowych Sofii, jak również w na ogół dzikiej wiosce górskiej, pieśń, którą z równą ochotą śpiewa student bułgarski i samotny pasterz na połoninie.

Mieszkańcy Kurtowa pochodzą z przeciwnej strony gór, z doliny Maricy. Ta wielka odległość od stałych siedzib jest powodem samowystarczalnego, niemniej prymitywnego zagospodarowania się w sezonowym osiedlu. Wcześnie z wiosną ciągną w góry rodziny z dobytkiem, ze wszelkiego rodzaju sprzętem kuchennym i odzieżą, aby przez całe lato pracować na połoninach. Poczciwe osiołki, jedyny środek lokomocji na bezdrożach górskich Riły i Rodope okazują się przy tego rodzaju przenosinach niezbędnym zwierzęciem. Taki sposób życia tej ludności, zależny od poru roku jest pozostałością i ostatnim etapem nomadyzmu.

Nazajutrz skoro świt wyruszamy z gościnnej wioski Kurtowo. Droga prowadzi coraz niżej. Kończą się już bujne połoniny, droga zapada w lasy świerkowe. Obniżanie się wysokości daje się odczuwać w postaci wzmożonego gorąca. Tu na południowym skłonie gór słońce praży niemiłosiernie, wysusza źródła, wypala trawy. Suche, głębokie doliny zasypane częściowo gruzem skalnym, zsuniętym ze zboczy, rozcinają jednolity stok górski. Krajobraz ten, na pierwszy rzut oka zakonserwowany w swoim rozwoju ulega nagłym i dużym przeobrażeniom

Ryc. 140.

Fot. *J. Drewniewska*

Jeziora w górnym odcinku doliny Bistricy pod Musalą.

w czasie wielkich nawałnic letnich. Tutaj dopiero poznajemy, że znajdujemy się pod 42 równoleżnikiem, w kontynentalnej odmianie klimatu śródziemnomorskiego.

Stopniowo w miejsce dzikich nieużytków zjawiają się małe pólka, uprawiane przez zakwefione mahometanki. Mijamy wioskę zaopatrzoną w urządzenia wodociągowe z widocznym na górze basenem, zbierającym wodę na czas posuchy. Suchość tych okolic jest w pierwszym rzędzie uwarunkowana ich charakterem morfologicznym. Ciągną się tu bowiem pojedyncze kotliny śródgórskie szczelnie zasłonięte górami przed deszczonośnymi wiatrami zachodnimi. Przekraczamy właśnie jedną z takich kotlin, noszącą nazwę od głównej miejscowości położonej w jej obrębie — Jundoł. Stąd droga nasza prowadzi już wygodną doliną Lukowicy.

Lukowica jest typową rzeką dla tych suchych kotlin. Początkowo zasobna jak na tutejsze stosunki w wodę, w dół doliny posiada jej coraz mniej. W końcu nędzna już struga wodna znika z powierzchni ziemi pochłonięta przez chciwe masy żwirów granitowych i piasków. Na zboczach doliny panuje już teraz niepodzielnie splątana i zbita w jedną całość krzaczasta roślinność południowa. Dolina rozszerza się. Jej strome zbocza stopniowo rozstępując się stwarzają coraz szersze pole widzenia. Wzrok, dotychczas błądzący po jednostajnych stokach doliny przedostaje się na zewnątrz przez rozszerzającą się z każdym krokiem bramę, ogarnia coraz większą przestrzeń. Przed nami, jak gdyby wykrojona misternie w dookoła roztaczającym się chaosie górskim trójkątna kotlina Czepino, cel naszej wędrówki w tym dniu. Kotlina ta jest słynną z gorących źródeł. W kierunku wyzyskania tych bogactw naturalnych poszedł rozwój osiedli tej kotliny. Wzdłuż linii na której występują źródła, powstało kilka wsi rozrastających się ustawicznie z Czepińską Banją, wybitnie zdrojowiskowym miasteczkiem na czele. Wielka ilość zakładów kąpielowych wyzyskujących źródła gorące (zwanych po bułgarsku „banja") ściąga tu corocznie kuracjuszy i letników na razie tylko z samej Bułgarii. Lepsza eksploatacja tych źródeł, połączona z od-

powiednią reklamą za granicą, może kiedyś w przyszłości stać się cennym środkiem przysparzającym bogactw Bułgarii.

Kotlina Czepino jest ostatnim etapem naszej wycieczki górskiej. Jutro zabierze nas kolejka wąskotorowa i zawiezie przez cudowny przełom Ellidere łączący kotlinę Czepino z doliną Maricy do głównej bułgarskiej linii kolejowej biegnącej wzdłuż całego państwa ze Sofii do Burgaz, którą wrócimy do kraju.

PROPORCJE GEOGRAFICZNE

Dr FRANCISZEK UHORCZAK, (Lwów).

Ilość, wielkość [1]) i rozmieszczenie miast w Polsce

Cz. 1-sza

Za podstawę opracowania posłużyła publikacja Głównego Urzędu Statystycznego: Statystyka Polski, Seria C, Zeszyt 26: **Drugi powszechny spis ludności z dnia 9. XII. 1931 r. — Nieruchomości i budynki w miastach**, Warszawa 1935.

Publikacja ta podaje nadto liczbę ludności w miastach. Drobne różnice w liczbie ludności miast, w stosunku do wcześniej ogłoszonych liczb tymczasowych, wynikła z uwzględnienia w tej ostatniej publikacji liczby ludności **obecnej**, nie zaś **zamieszkałej**. Liczba ludności odnosi się do miast w ich granicach, według podziału administracyjnego z dnia 1. IV. 1932[2]).

Wspomniana publikacja obejmuje dane odnoszące się do 636 miejscowości, uznanych za miasta w dniu spisu ludności (9. XII. 1931), względnie w dniu przyjętego podziału administracyjnego (1. IV. 1932).

Napisaliśmy „uznanych" za miasta, bowiem zaliczenie wielu miejscowości do rzędu miast jest płynne, zależne zaś jest bądź to od ustroju samorządowego danej miejscowości, ustalonego odpowiednimi ustawami, bądź też od charakteru danej miejscowości, będącego wynikiem jej rozwoju (prawa historyczne), sposobu zabudowania, rodzaju zajęć ludności właściwych mieszkańcom miast (handel, przemysł, rzemiosło). Przykładem ostatniego typu miejscowości — z bardziej znanych — jest Borysław, zaliczony do miast, chociaż ustawowo, w dniu spisu ludności był wsią. Decydującym tutaj był moment przemysłowego charakteru miejscowości.

Istnieją nadto w tej dziedzinie niezgodności ustawowe. Jedna ustawa — o ustroju samorządu gminnego — zaliczyła miejscowość do rzędu miast, natomiast ustawa o sposobie zabudowania — wymienia daną miejscowość w rzędzie gmin wiejskich; są też oczywiście przypadki odwrotne.

---

[1]) Pod względem liczby ludności.

[2]) Jedynie liczba ludności Cieszyna w naszym opracowaniu podana jest łącznie z przyłączoną do niego 1. IV. 1932 gminą wiejską Bobrek. Cytowana publikacja podaje daty dla Bobrka osobno.

Tabl. 1. Miasta w Polsce według liczby ludności.

(Według spisu z 9. XII. 1931 i podziału administracyjnego z 1. IV. 1932).

Lp.	Miasta	Ludność	Woj.
1	**Warszawa**	1 170 185	M. st.
2	**Łódź**	605 143	Łód
3	**Lwów**	312 829	Lw
4	**Poznań**	241 417	Poz
5	**Kraków**	217 384	Kr
6	**Wilno**	194 858	Wil
7	**Katowice**	126 572	Śl
8	*Częstochowa*	116 875	Kiel
9	*Bydgoszcz*	116 275	Poz
10	**Lublin**	110 675	Lub
11	Sosnowiec	109 450	Kiel
12	**Białystok**	90 755	Bia
13	*Król. Huta*	80 674	Śl
14	*Radom*	75 435	Kiel
15	**Stanisławów**	59 513	St
16	**Kielce**	57 782	Kiel
17	*Włocławek*	56 005	War
18	*Kalisz*	55 095	Łód
19	**Toruń**	51 864	Pom
20	*Piotrków*	51 183	Łód
21	*Przemyśl*	49 689	Lw
22	*Grudziądz*	48 636	Pom
23	*Grodno*	48 520	Bia
24	*Będzin*	47 574	Kiel
25	**Brześć n. Bug.**	47 449	Pol
26	Pabjanice	45 611	Łód
27	*Tarnów*	44 773	Kr
28	Borysław	41 637	Lw
29	*Równe*	39 481	Woł
30	Tomaszów M.	38 081	Łód
31	Dąbrowa G.	37 036	Kiel
32	*Siedlce*	36 367	Lub
33	**Tarnopol**	35 654	Tar
34	**Łuck**	35 110	Woł
35	*Kołomyja*	33 876	St
36	Zawiercie	32 664	Kiel
37	*Płock*	32 633	War
38	*Drohobycz*	32 574	Lw
39	*Pińsk*	32 025	Pol
40	Gdynia	30 399	Pom
41	*Stryj*	30 388	St
42	*Nowy Sącz*	30 337	Kr
43	*Inowrocław*	30 305	Poz
44	*Gniezno*	29 257	Poz
45	*Chełm*	28 370	Lub
46	*Kowel*	27 750	Woł
47	Zgierz	26 563	Łód
48	*Rzeszów*	26 547	Lw
49	Ostrowiec	25 916	Kiel
50	Żyrardów	25 067	War
51	*Łomża*	24 836	Bia
52	Pruszków	23 647	War
53	*Włodzimierz*	23 423	Woł
54	*Zamość*	23 411	Lub
55	*Kutno*	23 368	War
56	*Radomsko*	23 071	Łód

Lp.	Miasta	Ludność	Woj.
57	*Rybnik*	23 056	Śl
58	Mysłowice	22 968	Śl
59	Zduńska Wola	22 905	Łód
60	*Biała*	22 873	Kr
61	*Tczew*	22 725	Pom
62	*Bielsko*	22 247	Śl
63	*Baranowicze*	22 074	Now
64	*Sambor*	21 878	Lw
65	*Jarosław*	21 751	Lw
66	Czeladź	21 018	Kiel
67	*Suwałki*	20 878	Bia
68	*Krzemieniec*	19 956	Woł
69	*Skierniewice*	19 793	War
70	*Mława*	19 579	War
71	*Ostrów Wlkp.*	19 273	Poz
72	Jaworzno	19 081	Kr
73	*Lida*	19 062	Now
74	*Leszno*	18 857	Poz
75	*Czortków*	18 210	Tar
76	*Chrzanów*	17 840	Kr
77	Zakopane	17 718	Kr
78	*Łowicz*	17 635	War
79	*Cieszyn*	17 596	Śl
80	*Biała Podl.*	17 088	Lub
81	Międzyrzec	16 827	Lub
82	*Ostrów Maz.*	16 761	Bia
83	*Słonim*	15 714	Now
84	*Grodzisk M.*	15 701	War
85	*Tarnowskie G.*	15 488	Śl
86	*Pułtusk*	15 186	War
87	Otwock	14 996	War
88	Ozorków	14 978	Łód
89	*Wołkowysk*	14 900	Bia
90	*Sanok*	14 378	Lw
91	Skarżysko-K.	14 353	Kiel
92	*Chojnice*	14 266	Pom
93	*Łuków*	13 823	Lub
94	*Koło*	13 767	Łód
95	*Ciechanów*	13 695	War
96	*Wieluń*	13 197	Łód
97	Wołomin	13 123	War
98	*Starogard*	13 121	Pom
99	*Brzeziny*	13 052	Łód
100	*Hrubieszów*	13 041	Lub
101	*Mińsk Maz.*	13 027	War
102	*Ostrołęka*	12 973	Bia
103	*Złoczów*	12 950	Tar
104	*Gródek Jag.*	12 851	Lw
105	*Jędrzejów*	12 820	Kiel
106	Ostróg	12 737	Woł
107	*Krotoszyn*	12 723	Poz
108	*Wejherowo*	12 527	Pom
109	*Brody*	12 441	Tar
110	*Dubno*	12 318	Woł
111	*Horodenka*	12 313	St
112	*Chełmno*	12 256	Pom
113	Ruda Pabj.	12 164	Łód

Lp.	Miasta	Ludność	Woj.
114	*Bochnia*	12 163	Kr
115	*Krosno*	12 158	Lw
116	*Sokal*	12 129	Lw
117	*Kałusz*	12 118	St
118	*Augustów*	11 919	Bia
119	Oświęcim	11 794	Kr
120	*Brzeżany*	11 643	Tar
121	Aleksandrów	11 558	Łód
122	Mikołów	11 486	Śl
123	Kraśnik	11 463	Lub
124	Dawidgródek	11 335	Pol
125	*Końskie*	11 151	Kiel
126	Chełmża	11 094	Pom
127	*Rawa Ruska*	11 061	Lw
128	*Śniatyn*	10 909	St
129	*Sochaczew*	10 829	War
130	Bolechów	10 773	St
131	Wyszków	10 769	War
132	*Jaworów*	10 724	Lw
133	*Rawicz*	10 627	Poz
134	Szydłowiec	10 584	Kiel
135	*Łęczyca*	10 502	Łód
136	*Sieradz*	10 493	Łód
137	*Nowy Targ*	10 417	Kr
138	*Lipno*	10 412	War
139	*Płońsk*	10 400	War
140	*Krasnystaw*	10 371	Lub
141	*Tomaszów L.*	10 363	Lub
142	*Konin*	10 343	Łód
143	Nakło	10 323	Poz
144	*Buczacz*	10 295	Tar
145	*Kościan*	10 267	Poz
146	*Zdołbunów*	10 224	Woł
147	*Żółkiew*	10 200	Lw
148	*Turka*	10 122	Lw
149	*Jasło*	10 113	Kr
150	*Kobryń*	10 062	Pol
151	*Sierpc*	10 051	War
152	Parczew	9 942	Lub
153	*Olkusz*	9 929	Kiel
154	*Sokołów P.*	9 897	Lub
155	*Dolina*	9 640	St
156	*Aleksandr. K.*	9 584	War
157	**Nowogródek**	9 560	Now
158	*Grójec*	9 524	War
159	*Opatów*	9 524	Kiel
160	*Turek*	9 417	Łód
161	*Węgrów*	9 413	Lub
162	Nowy Dwór	9 310	War
163	*Rawa Maz.*	9 187	War
164	Dębica	9 084	Kr
165	Staszów	9 072	Kiel
166	*Opoczno*	8 959	Kiel
167	*Grajewo*	8 947	Bia
168	Wolbrom	8 930	Kiel
169	Kałuszyn	8 874	War
170	Delatyn	8 799	St

Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.	Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.	Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.
171	Zwoleń	8 767	Kiel	231	*Skałat*	6 952	Tar	291	Leżajsk	5 600	Lw
172	*Puławy*	8 757	Lub	232	*Włoszczowa*	6 909	Kiel	292	*Kosów*	5 587	St
173	*Nadwórna*	8 726	St	233	Peczeniżyn	6 838	St	293	*Wilejka*	5 586	Wil
174	*Łuniniec*	8 690	Pol	234	Siemiatycze	6 835	Bia	294	Mszczonów	5 571	War
175	Wieliczka	8 621	Kr	235	*Tłumacz*	6 828	St	295	Koronowo	5 566	Poz
176	*Wąbrzeźno*	8 604	Pom	236	*Gostyń*	6 813	Poz	296	*Dobromil*	5 538	Lw
177	*Świecie*	8 592	Pom	237	*Radzymin*	6 782	War	297	Lubawa	5 515	Pom
178	Bełchatów	8 589	Łód	238	Przedbórz	6 778	Kiel	298	Stary Sącz	5 514	Kr
179	*Kopyczyńce*	8 551	Tar	239	Kęty	6 759	Kr	299	Wieruszów	5 490	Łód
180	*Jarocin*	8 548	Poz	240	*Gorlice*	6 729	Kr	300	*Tuchola*	5 477	Pom
181	*Włodawa*	8 513	Lub	241	Góra Kalw.	6 727	War	301	Koźmin	5 450	Poz
182	Żelechów	8 498	Lub	242	Łapy	6 727	Bia	302	*Radziechów*	5 442	Tar
183	Kłobuck	8 493	Kiel	243	*Maków Maz.*	6 624	War	303	Serock	5 418	War
184	Pleszew	8 466	Poz	244	*Żywiec*	6 590	Kr	304	*Przemyślany*	5 414	Tar
185	*Brodnica*	8 395	Pom	245	Zabłotów	6 538	St	305	Zbąszyń	5 408	Poz
186	*Rupin*	8 350	War	246	*Kostopol*	6 527	Woł	306	*Bóbrka*	5 408	Lw
187	*Wadowice*	8 339	Kr	247	*Łask*	6 501	Łód	307	Chęciny	5 404	Kiel
188	*Lubliniec*	8 333	Śl	248	Nowa Wilejka	6 471	Wil	308	Radziwiłłów	5 395	Woł
189	Żychlin	8 287	War	249	Mogielnica	6 421	War	309	*Nisko*	5 395	Lw
190	*Szamotuły*	8 254	Poz	250	*Miechów*	6 378	Kiel	310	Kuty	5 379	St
191	Konstantynów	8 184	Łód	251	Sulejów	6 374	Łód	311	Kolno	5 287	Bia
192	*Biłgoraj*	8 169	Lub	252	*Stolin*	6 323	Pol	312	*Radzyń*	5 281	Lub
193	*Środa*	8 076	Poz	253	Beresteczko	6 313	Woł	313	Wronki	5 246	Poz
194	Chmielnik	8 041	Kiel	254	*Myślenice*	6 242	Kr	314	*Oborniki*	5 239	Poz
195	*Prużana*	8 013	Pol	255	*Stołpce*	6 225	Now	315	Trzemeszno	5 222	Poz
196	*Przasnysz*	7 896	War	256	Działoszyce	6 224	Kiel	316	*Mogilno*	5 199	Poz
197	*Kamionka Str*	7 885	Tar	257	*Sokółka*	6 222	Bia	317	*Zborów*	5 175	Tar
198	*Września*	7 847	Poz	258	Słupca	6 205	Łód	318	Dobrzyń n. D	5 174	War
199	*Kozienice*	7 819	Kiel	259	Grodzisk	6 176	Poz	319	Szczuczyn	5 120	Bia
200	*Gostynin*	7 783	War	260	*Lubaczów*	6 160	Lw	320	*Międzychód*	5 120	Poz
201	Czersk	7 754	Pom	261	Szczekociny	6 145	Kiel	321	Iłża	5 115	Kiel
202	*Trembowla*	7 725	Tar	262	Zakroczym	6 093	War	322	*Skała*	5 098	Tar
203	*Sandomierz*	7 704	Kiel	263	Kozowa	6 081	Tar	323	*Żnin*	5 089	Poz
204	Błonie	7 654	War	264	*Borszczów*	6 073	Tar	324	Złoczew	5 070	Łód
205	Chodorów	7 651	Lw	265	Trzebinia	6 066	Kr	325	Łosice	5 035	Lub
206	*Zbaraż*	7 649	Tar	266	Rogoźno	6 058	Poz	326	*Busko*	5 019	Kiel
207	*Lubartów*	7 637	Lub	267	Zambrów	6 055	Bia	327	*Działdowo*	5 001	Pom
208	*Wągrowiec*	7 563	Poz	268	*Garwolin*	6 052	Lub	328	Solec Kuj.	4 987	Poz
209	Skole	7 541	St	269	*Dąbrowa*	6 013	Kr	329	Słomniki	4 980	Kiel
210	*Głębokie*	7 536	Wil	270	Nasielsk	6 006	War	330	Wodzisław	4 980	Śl
211	*Rohatyn*	7 516	St	271	Sucha	5 992	Kr	331	*Kartuzy*	4 968	Pom
212	*Chodzież*	7 511	Poz	272	*Horochów*	5 990	Woł	332	Błaszki	4 967	Kiel
213	Szczebrzeszyn	7 487	Lub	273	*Przeworsk*	5 943	Lw	333	Bełz	4 915	Lw
214	*Łańcut*	7 454	Lw	274	Założce	5 940	Tar	334	Stary Samb.	4 860	Lw
215	*Sarny*	7 452	Woł	275	Kleck	5 899	Now	335	Stryków	4 821	Łód
216	*Śrem*	7 384	Poz	276	*Święciany*	5 887	Wil	336	Wasilków	4 800	Bia
217	*Pińczów*	7 376	Kiel	277	Krzepice	5 876	Kiel	337	Budzanów	4 797	Tar
218	*Oszmiana*	7 359	Wil	278	Żory	5 863	Śl	338	Dzisna	4 797	Wil
219	*Kościerzyna*	7 355	Pom	279	Strzelno	5 850	Poz	339	Raciąż	4 789	War
220	*Wierzbnik*	7 350	Kiel	280	Brześć Kuj.	5 832	War	340	*Mościska*	4 767	Lw
221	Tyśmienica	7 294	St	281	Ostrzeszów	5 821	Poz	341	Uściług	4 764	Woł
222	*Pszczyna*	7 239	Śl	282	Krynki	5 797	Bia	342	Warka	4 763	War
223	Monasterzys.	7 234	Tar	283	Ołyka	5 787	Woł	343	Sądowa Wisz.	4 760	Lw
224	*Nieśwież*	7 228	Now	284	*Podhajce*	5 750	Tar	344	Ostrów	4 756	Lub
225	*Kępno*	7 187	Poz	285	*Wołożyn*	5 711	Now	345	*Czarnków*	4 755	Poz
226	Piaseczno	7 080	War	286	Andrychów	5 701	Kr	346	Niepołomice	4 695	Kr
227	*Mielec*	7 059	Kr	287	Gąbin	5 695	War	347	Ciechocinek	4 694	War
228	*Janów Lub.*	7 055	Lub	288	*Mołodeczno*	5 626	Wil	348	Ottynia	4 687	St
229	Busk	7 031	Tar	289	Komarno	5 612	Lw	349	Nowe	4 680	Pom
230	*Bielsk Podl.*	7 013	Bia	290	Barysz	5 605	Tar	350	Błażowa	4 654	Lw

Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.
351	Kłodawa	4 644	Łód
352	Krynica Zdr.	4 625	Kr
353	Kazimierz D.	4 599	Lub
354	*Wolsztyn*	4 579	Poz
355	Wyszogród	4 550	War
356	*Żydaczów*	4 546	St
357	Rożyszcze	4 513	Woł
358	Pyzdry	4 503	Łód
359	Praszka	4 494	Łód
360	Lachowicze	4 494	Now
361	Kowal	4 485	War
362	Szczakowa	4 483	Kr
363	*Nowemiasto*	4 473	Pom
364	Kock	4 461	Lub
365	Winniki	4 417	Lw
366	Piwniczna	4 411	Kr
367	Gliniany	4 410	Tar
368	Kcynia	4 399	Poz
369	Halicz	4 394	St
370	Bereza Kart	4 393	Pol
371	Skoczów	4 373	Śl
372	Mosty W-kie	4 359	Lw
373	Warta	4 358	Łód
374	Bursztyn	4 330	St
375	Opalenica	4 326	Poz
376	Rozdół	4 314	St
377	*Pomorzany*	4 301	Tar
378	*Brzozów*	4 286	Lw
379	Rożan	4 255	War
380	Brańsk	4 204	Bia
381	Żuromin	4 200	War
382	Swarzędz	4 192	Poz
383	Pelplin	4 190	Pom
384	Tuszyn	4 190	Łód
385	Knyszyn	4 123	Bia
386	Maków Podh.	4 118	Kr
387	Podgórz	4 115	Pom
388	*Luboml*	4 110	Woł
389	*Zaleszczyki*	4 108	Tar
390	Smorgonie	4 092	Wil
391	Grzymałów	4 083	Tar
392	Biecz	4 056	Kr
393	Łęczna	4 036	Lub
394	Lidzbark	4 027	Pom
395	Radziejów	4 027	War
396	Ciechanowiec	4 021	Bia
397	*Sępolno*	3 990	Pom
398	*Wysokie Maz.*	3 984	Bia
399	Różana	3 983	Pol
400	Rokitno	3 973	Pol
401	Ustrzyki Dol.	3 971	Lw
402	Korzec	3 955	Woł
403	*Lesko*	3 954	Lw
404	Żurawno	3 946	St
405	Zagórów	3 942	Łód
406	Nowe Miasto	3 919	War
407	Chyrów	3 912	Lw
408	Rudnik	3 898	Lw
409	Podwołocz.	3 897	Tar
410	Janów Podl.	3 896	Lub
411	Gniewkowo	3 872	Poz
412	Dubienka	3 843	Lub
413	Olesko	3 842	Tar
414	Puck	3 837	Pom
415	Dąbie	3 823	Łód
416	Skidel	3 815	Bia
417	Rymanów	3 810	Lw
418	Pakość	3 806	Poz
419	Śmigiel	3 761	Poz
420	Pobiedziska	3 750	Poz
421	Zdzięcioł	3 747	Now
422	Fordon	3 733	Poz
423	Swisłocz	3 726	Bia
424	Bołszowce	3 696	St
425	*Brzesko*	3 667	Kr
426	Nowo-Święc.	3 665	Wil
427	Sokołów	3 658	Lw
428	Pilzno	3 653	Kr
429	Kowalewo	3 650	Pom
430	*Rudki*	3 646	Lw
431	Rożniatów	3 644	St
432	Uhnów	3 639	Lw
433	Buk	3 635	Poz
434	Mikołajów	3 620	St
435	*Tarnobrzeg*	3 612	Lw
436	Stoczek	3 588	Lub
437	Gniew	3 564	Pom
438	Szereszów	3 552	Pol
439	Krośniewice	3 538	War
440	Proszowice	3 532	Kiel
441	Kruszwica	3 525	Poz
442	Uniejów	3 499	Łód
443	Dąbrowa	3 480	Bia
444	Raków	3 479	Wil
445	Goniądz	3 449	Bia
446	Skarszewy	3 448	Pom
447	Skawina	3 435	Kr
448	Więcbork	3 433	Pom
449	Łopatyn	3 415	Tar
450	Rozwadów	3 410	Lw
451	Zduny	3 402	Poz
452	Wieleń n/Not.	3 398	Poz
453	Kulików	3 396	Lw
454	Kszeszowice	3 391	Kr
455	*Ropczyce*	3 380	Kr
456	Starosielce	3 364	Bia
457	Pniewy	3 359	Poz
458	Kostrzyn	3 348	Poz
459	Zawichost	3 339	Kiel
460	Przedecz	3 318	War
461	Grybów	3 309	Kr
462	Mordy	3 292	Lub
463	Tykocin	3 291	Bia
464	Kosów Pol.	3 277	Pol
465	*Szubin*	3 269	Poz
466	Dokszyce	3 230	Wil
467	Zabłudów	3 162	Bia
468	Głowno	3 153	Łód
469	Bohorodczany	3 149	Łód
470	Mikulińce	3 140	Tar
471	Jordanów	3 127	Kr
472	*Kolbuszowa*	3 120	Lw
473	Dobczyce	3 119	Kr
474	Sassów	3 114	Tar
475	Szadek	3 113	Łód
476	Golub	3 100	Pom
477	Strzyżów	3 062	Lw
478	Bieruń Stary	3 046	Śl
479	Chorzele	3 035	War
480	Sejny	3 031	Bia
481	Tyczyn	3 020	Lw
482	Sieraków	3 017	Poz
483	Niemirów	3 011	Lw
484	Kamieniec L.	3 010	Pol
485	Janowiec	3 005	Poz
486	Ratno	2 993	Woł
487	Muszyna	2 992	Kr
488	Supraśl	2 965	Bia
489	Kleczew	2 950	Łód
490	Mosina	2 930	Poz
491	Skaryszew	2 917	Kiel
492	Dąbrowica	2 915	Woł
493	Stawiski	2 913	Bia
494	Brok	2 907	Bia
495	Biała Rawska	2 906	War
496	Choroszcz	2 905	Bia
497	Dobra	2 872	Łód
498	Bereźne	2 846	Woł
499	Dobrzyń n. W.	2 844	War
500	Suchowola	2 830	Bia
501	Jagielnica	2 828	Tar
502	Czarny Dun.	2 783	Kr
503	Wysokie Lit.	2 756	Pol
504	Tuchów	2 733	Kr
505	Cieszanów	2 664	Lw
506	Indura	2 650	Bia
507	Łohiszyn	2 645	Pol
508	Miejska G.	2 644	Poz
509	Troki	2 633	Wil
510	Husiatyn	2 629	Tar
511	Poniec	2 627	Poz
512	Wiśnicz Nowy	2 622	Kr
513	Golina	2 580	Poz
514	Podbrodzie	2 579	Wil
515	Radoszkowice	2 570	Wil
516	Janów	2 563	Lw
517	Stawiszyn	2 561	Łód
518	Tuliszków	2 561	Łód
519	Lubraniec	2 558	War
520	Jaryczów N.	2 554	Lw
521	*Nowy Tomyśl*	2 551	Poz
522	Głogów	2 551	Lw
523	Lwówek	2 541	Poz
524	Koniecpol	2 517	Łód
525	Ulanów	2 512	Lw
526	Łasin	2 509	Pom
527	Stęszew	2 493	Poz
528	Ślesin	2 487	Łód
529	Sulmierzyce	2 477	Poz
530	Nieszawa	2 473	War

Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.	Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.	Lp.	Miasta	Ludn.	Woj.
531	Odolanów	2 472	Poz	567	Druskieniki	2 062	Bia	602	Żerków	1 566	Poz
532	Łabiszyn	2 469	Poz	568	Borek	2 045	Poz	603	Gołańcz	1 468	Poz
533	Miłosław	2 466	Poz	569	Kleszczele	2 031	Bia	604	Wysoka	1 463	Poz
534	Żabno	2 459	Kr	570	Sokoły	2 026	Bia	605	Wyśmierzyce	1 433	Kiel
535	Rajgród	2 443	Bia	571	Rakoniewice	2 019	Poz	606	Mikstat	1 420	Poz
536	Miasteczko	2 407	Śl	572	Niżankowice	2 010	Lw	607	Brzostek	1 398	Kr
537	Kórnik	2 399	Poz	573	Rychwał	2 007	Łód	608	Czerniejewo	1 392	Poz
538	Radomyśl W.	2 396	Kr	574	Radzyn	1 998	Pom	609	Mielnik	1 388	Bia
539	Mrocza	2 393	Poz	575	Strumień	1 984	Śl	610	Ryczywół	1 381	Poz
540	Kańczuga	2 372	Lw	576	Wilamowice	1 972	Kr	611	Suraż	1 377	Bia
541	Krobia	2 371	Poz	577	Budzyń	1 954	Poz	612	Odelsk	1 373	Bia
542	Kobylin	2 358	Poz	578	Sieniawa	1 953	Lw	613	Rydzyna	1 370	Poz
543	Murow. Gośl.	2 350	Poz	579	Szamocin	1 938	Poz	614	Zaniemyśl	1 334	Poz
544	Nowogród	2 350	Bia	580	Piaski	1 879	Poz	615	Święciechowa	1 334	Poz
545	Jazłowiec	2 333	Tar	581	Witkowo	1 828	Poz	616	Uście Solne	1 330	Kr
546	Bojanowo	2 332	Poz	582	Chodecz	1 824	War	617	Ostroróg	1 301	Poz
547	Terespol	2 323	Lub	583	Kamień Pom.	1 820	Pom	618	Narew	1 298	Bia
548	Drohiczyn nB.	2 309	Bia	584	Górzno	1 806	Pom	619	Bnin	1 296	Poz
549	Łobżenica	2 293	Poz	585	Baranów	1 803	Lw	620	Powidz	1 256	Poz
550	Woźniki	2 265	Śl	586	Obrzycko	1 778	Poz	621	Gębice	1 251	Poz
551	Lubień	2 256	War	587	Skoki	1 775	Poz	622	Mieścisko	1 241	Poz
552	Skalbmierz	2 236	Kiel	588	Krzywiń	1 730	Poz	623	Miasteczko	1 218	Poz
553	Radymno	2 235	Lw	589	Krakowiec	1 714	Lw	624	Szczerzec	1 210	Lw
554	*Limanowa*	2 216	Kr	590	Sarnowa	1 712	Poz	625	Dobrzyca	1 178	Poz
555	Jedwabne	2 172	Bia	591	Lanckorona	1 697	Kr	626	Stara Sól	1 147	Lw
556	Zator	2 172	Kr	592	Kłecko	1 695	Poz	627	Rogowo	1 142	Poz
557	Boćki	2 163	Bia	593	Raszków	1 691	Poz	628	Rychtal	1 128	Poz
558	Dukla	2 159	Lw	594	Grabów	1 680	Poz	629	Nowe M. n.W.	1 077	Poz
559	Ujście	2 144	Poz	595	Jutrosin	1 669	Poz	630	Rostarzewo	992	Poz
560	Sędziszów	2 138	Kr	596	*Wyrzysk*	1 642	Poz	631	Książ	926	Poz
561	Margonin	2 136	Poz	597	Wielichowo	1 630	Poz	632	Władysławów	915	Łód
562	Czempiń	2 108	Poz	598	Osieczna	1 596	Poz	633	Gąsawa	892	Poz
563	Kalwaria Zeb.	2 105	Kr	599	Pogorzela	1 595	Poz	634	Jaraczew	839	Poz
564	Ciężkowice	2 097	Kr	600	Nowy Dwór	1 586	Bia	635	Rynarzewo	688	Poz
565	Barcin	2 094	Poz	601	Dolsk	1 579	Poz	636	Kopanica	640	Poz
566	Wojnicz	2 068	Kr								

Tłusty druk — **Łódź** — oznacza miasta wojewódzkie, kursywa — *Częstochowa* — oznacza miasta powiatowe.

Skróty nazw województw:

Bia — Białostockie	Lw — Lwowskie	Pom — Pomorskie	Tar — Tarnopolskie
Kiel — Kieleckie	Łód — Łódzkie	Poz — Poznańskie	War — Warszawskie
Kr — Krakowskie	Now — Nowogródzkie	St — Stanisławowskie	Wil — Wileńskie
Lub — Lubelskie	Pol — Poleskie	Śl — Śląskie	Woł — Wołyńskie

13. Król. Huta z przyłączonymi miejscowościami Chorzów i Nowe Hajduki — obecnie Chorzów — liczy 102,4 tys. mieszkańców.

40. Gdynia — według spisu z r. 1936 liczy 83,8 tys. mieszk. (Liczby dla Chorzowa i Gdyni z „Małego Roczn. Statyst. r. 1936").

Zniesiono miasta:

Wojew. białostockie: Boćki, Mielnik, Narew, Nowy Dwór, Odelsk.
„ krakowskie: Brzostek, Ciężkowice, Czarny Dunajec, Lanckorona, Uście Solne, Wiśnicz Nowy, Wojnicz. Woj. lwowskie: Niżankowice, Stara Sól, Ulanów.
„ łódzkie: Władysławów. Wojew. poleskie: Łohiszyn, Szereszów.
„ poznańskie: Bnin, Budzyń, Dobrzyca, Gąsawa, Gębice, Jaraczew, Kopanica, Mieścisko, Nowe Miasto n. Wartą, Obrzycko, Piaski, Powidz, Rogowo, Rostarzewo, Rychtal, Ryczywół, Rynarzewo, Święciechowa, Zaniemyśl.

Zaliczono do rzędu miast:

Wojew. pomorskie: Skórcz. Wojew. śląskie: Siemianowice Śląskie. Wojew. tarnopolskie: Chorostków, Mielnica, Tłuste Miasto. Wojew. łódzkie: Poddębice.

Tabl. 2.

Miasta w Polsce w r. 1931. — Wykaz alfabetyczny do Tabl. 1.

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Aleksandrów	121
Aleksandrów Kujawski	156
Andrychów	286
Augustów	118
Baranowicze	63
Baranów	585
Barcin	565
Barysz	290
Bełchatów	178
Bełz	333
Beresteczko	253
Bereza Kartuska	370
Bereźne	498
Będzin	24
Biała	60
Biała Podlaska	80
Biała Rawska	495
Białystok	12
Biecz	392
Bielsk Podlaski	230
Bielsko	62
Bieruń Stary	478
Biłgoraj	192
Błaszki	332
Błażowa	350
Błonie	204
Bnin	619
Bochnia	114
Boćki	557
Bohorodczany	469
Bojanowo	546
Bolechów	130
Bołszowce	424
Borek	568
Borszczów	264
Borysław	28
Bóbrka	306
Brańsk	380
Brodnica	185
Brody	109
Brok	494
Brzesko	425
Brześć n. Bugiem	25
Brześć Kujawski	980
Brzeziny	99
Brzeżany	120
Brzostek	607
Brzozów	378
Buczacz	144
Budzanów	337
Budzyń	577
Buk	433
Bursztyn	374
Busk	229
Busko	326
Bydgoszcz	9
Chełm	45
Chełmno	112
Chełmża	126
Chęciny	307
Chmielnik	194
Chodecz	582
Chodorów	205
Chodzież	212
Chojnice	92
Choroszcz	496
Chorzele	479
Chrzanów	76
Chyrów	407
Ciechanowiec	396

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Ciechanów	95
Ciechocinek	347
Cieszanów	505
Cieszyn	79
Ciężkowice	564
Czarnków	345
Czarny Dunajec	502
Czeladź	66
Czempiń	562
Czerniejewo	608
Czersk	201
Częstochowa	8
Czortków	75
Dawidgródek	124
Dąbie	415
Dąbrowa	443
Dąbrowa	269
Dąbrowa Górnicza	31
Dąbrowica	492
Delatyn	170
Dębica	164
Dobczyce	473
Dobra	497
Dobromil	296
Dobrzyca	625
Dobrzyń n. Drwęcą	318
Dobrzyń n. Wisłą	499
Dokszyce	466
Dolina	155
Dolsk	601
Drohiczyn n. Bugiem	548
Drohobycz	38
Druskieniki	567
Dubienka	412
Dubno	110
Dukla	558
Działdowo	327
Działoszyce	256
Dzisna	338
Fordon	422
Garwolin	268
Gąbin	287
Gąsawa	633
Gdynia	40
Gębice	621
Gliniany	367
Głębokie	210
Głogów	522
Głowno	468
Gniew	437
Gniewkowo	411
Gniezno	44
Goniądz	445
Golina	513
Golub	476
Gołańcz	603
Gorlice	240
Gostynin	200
Gostyń	236
Góra Kalwaria	241
Górzno	584
Grabów	594
Grajewo	167
Grodno	23
Grodzisk	259
Grodzisk Mazowiecki	84
Gródek Jagielloński	104
Grójec	158

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Grudziądz	22
Grybów	461
Grzymałów	391
Halicz	369
Horochów	272
Horodenka	111
Hrubieszów	100
Husiatyn	510
Iłża	321
Indura	506
Inowrocław	43
Jagielnica	501
Janowiec	485
Janów	516
Janów Lubelski	228
Janów Podlaski	410
Jaraczew	634
Jarocin	180
Jarosław	65
Jaryczów Nowy	520
Jasło	149
Jaworów	132
Jaworzno	72
Jazłowiec	545
Jedwabne	555
Jędrzejów	105
Jordanów	471
Jutrosin	595
Kalisz	18
Kalwaria Zebrzydowska	563
Kałusz	117
Kałuszyn	169
Kamieniec Litewski	484
Kamień Pomorski	583
Kamionka Strumiłowa	197
Kańczuga	540
Kartuzy	531
Katowice	7
Kazimierz Dolny	353
Kcynia	368
Kępno	225
Kęty	239
Kielce	16
Kleck	275
Kleczew	489
Kleszczele	569
Kłecko	592
Kłobuck	183
Kłodawa	351
Knyszyn	385
Kobryń	150
Kobylin	542
Kock	364
Kolbuszowa	472
Kolno	311
Koło	94
Kołomyja	35
Komarno	289
Koniecpol	524
Konin	142
Konstantynów	191
Końskie	125
Kopanica	636
Kopyczyńce	179
Koronowo	295
Korzec	402
Kosów	292
Kosów Poleski	464
Kostopol	246

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Kostrzyn	458
Kościan	145
Kościerzyna	219
Kowal	361
Kowalewo	429
Kowel	46
Kozienice	199
Kozowa	263
Koźmin	301
Kórnik	537
Krakowiec	589
Kraków	5
Krasnystaw	140
Kraśnik	123
Krobia	541
Krosno	115
Krośniewice	439
Krotoszyn	107
Królewska Huta	13
Kruszwica	441
Krynica-Zdrój	352
Krynki	282
Krzemieniec	68
Krzepice	277
Krzeszowice	454
Krzywiń	588
Książ	631
Kulików	453
Kutno	55
Kuty	310
Lachowicze	360
Lanckorona	591
Lesko	403
Leszno	74
Leżajsk	291
Lida	73
Lidzbark	394
Limanowa	554
Lipno	138
Lubaczów	260
Lubartów	207
Lubawa	297
Lubień	551
Lublin	10
Lubliniec	188
Luboml	388
Lubraniec	519
Lwów	3
Lwówek	523
Łabiszyn	532
Łańcut	214
Łapy	242
Łasin	526
Łask	247
Łęczna	393
Łęczyca	135
Łobżenica	549
Łohiszyn	507
Łomża	51
Łopatyn	449
Łosice	325
Łowicz	78
Łódź	2
Łuck	34
Łuków	93
Łuniniec	174
Maków Mazowiecki	243
Maków Podhalański	386
Margonin	561
Miasteczko	623
Miasteczko	536
Miechów	250

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Miejska Górka	508
Mielec	227
Mielnik	609
Mieścisko	622
Międzychód	320
Międzyrzec	81
Mikołajów	434
Mikołów	122
Mikstat	606
Mikulińce	470
Miłosław	533
Mińsk Mazowiecki	101
Mława	70
Mogielnica	249
Mogilno	316
Mołodeczno	288
Monasterzyska	223
Mordy	462
Mosina	490
Mosty Wielkie	372
Mościska	340
Mrocza	539
Mszczonów	294
Murowana Goślina	543
Muszyna	487
Mysłowice	58
Myślenice	254
Nadwórna	173
Nakło	143
Narew	618
Nasielsk	270
Niemirów	483
Niepołomice	346
Nieszawa	530
Nieśwież	224
Nisko	309
Niżankowice	572
Nowa Wilejka	248
Nowe	349
Nowe Miasto	406
Nowe Miasto n. Wartą	629
Nowemiasto	363
Nowogród	544
Nowogródek	157
Nowoświęciany	426
Nowy Dwór	600
Nowy Dwór	162
Nowy Sącz	42
Nowy Targ	137
Nowy Tomyśl	521
Oborniki	314
Obrzycko	586
Odelsk	612
Odolanów	531
Olesko	413
Olkusz	153
Ołyka	283
Opalenica	375
Opatów	159
Opoczno	166
Osieczna	598
Ostrołęka	102
Ostroróg	617
Ostrowiec	49
Ostróg	106
Ostrów	344
Ostrów Mazowiecka	82
Ostrów Wielkopolski	71
Ostrzeszów	281

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Oszmiana	218
Oświęcim	119
Ottynia	348
Otwock	87
Ozorków	88
Pabjanice	26
Pakość	418
Parczew	152
Peczeniżyn	233
Pelplin	383
Piaseczno	226
Piaski	580
Pilzno	428
Pińczów	217
Pińsk	39
Piotrków	20
Piwniczna	366
Pleszew	184
Płock	37
Płońsk	139
Pniewy	457
Pobiedziska	420
Podbrodzie	514
Podgórz	387
Podhajce	284
Podwołoczyska	409
Pogorzela	599
Pomorzany	377
Poniec	511
Powidz	620
Poznań	4
Praszka	359
Proszowice	440
Pruszków	52
Prużana	195
Przasnysz	196
Przedbórz	238
Przedecz	460
Przemyśl	21
Przemyślany	304
Przeworsk	273
Pszczyna	222
Puck	414
Puławy	172
Pułtusk	86
Pyzdry	358
Raciąż	339
Radom	14
Radomsko	56
Radomyśl Wielki	538
Radoszkowice	515
Radymno	553
Radziechów	302
Radziejów	395
Radziwiłłów	308
Radzymin	237
Radzyn	574
Radzyń	312
Rajgród	535
Rakoniewice	571
Raków	444

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Raszków	593
Ratno	486
Rawa Mazowiecka	163
Rawa Ruska	127
Rawicz	133
Rogowo	627
Rogoźno	266
Rohatyn	211
Rokitno	400
Ropczyce	455
Rostarzewo	630
Rozdół	376
Rozwadów	450
Rożan	379
Rożniatów	431
Rożyszcze	357
Równe	29
Różana	399
Ruda Pabjanicka	113
Rudki	430
Rudnik	408
Rybnik	57
Rychtal	628
Rychwał	573
Ryczywół	610
Rydzyna	613
Rymanów	417
Rynarzewo	635
Rypin	186
Rzeszów	48
Sambor	64
Sandomierz	203
Sanok	90
Sarnowa	590
Sarny	215
Sassów	474
SądowaWisznia	343
Sejny	480
Serock	303
Sędziszów	560
Sępolno	397
Siedlce	32
Siemiatycze	234
Sieniawa	578
Sieradz	136
Sieraków	482
Sierpc	151
Skalbmierz	552
Skała	322
Skałat	231
Skarszewy	446
Skaryszew	491
Skarżysko-Kamienna	91
Skawina	447
Skidel	416
Skierniewice	69
Skoczów	371
Skoki	587
Skole	209

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Słomniki	329
Słonim	83
Słupca	258
Smorgonie	390
Sochaczew	129
Sokal	116
Sokołów	427
Sokołów Podlaski	154
Sokoły	570
Sokółka	257
Solec Kujawski	328
Sosnowiec	11
Stanisławów	15
Stara Sól	626
Starogard	98
Starosielce	456
Stary Sambor	334
Stary Sącz	298
Staszów	165
Stawiski	493
Stawiszyn	517
Stęszów	527
Stoczek	436
Stolin	252
Stołpce	255
Strumień	575
Stryj	41
Stryków	335
Strzelno	279
Strzyżów	477
Sucha	271
Suchowola	500
Sulejów	251
Sulmierzyce	529
Supraśl	488
Suraż	611
Suwałki	67
Swarzędz	382
Swisłocz	423
Szadek	475
Szamocin	579
Szamotuły	190
Szczakowa	362
Szczebrzeszyn	213
Szczekociny	261
Szczerzec	624
Szczuczyn	319
Szereszów	438
Szubin	465
Szydłowiec	134
Ślesin	528
Śmigiel	419
Śniatyn	128
Śrem	216
Środa	193
Świecie	177
Święciany	276
Święciechowa	615

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Tarnobrzeg	435
Tarnopol	33
Tarnowskie Góry	85
Tarnów	27
Tczew	61
Terespol	547
Tłumacz	235
Tomaszów Lubelski	141
Tomaszów Mazowiecki	30
Toruń	19
Trembowla	202
Troki	509
Trzebinia	265
Trzemeszno	315
Tuchola	300
Tuchów	504
Tuliszków	518
Turek	160
Turka	148
Tuszyn	384
Tyczyn	481
Tykocin	463
Tyśmienica	221
Uhnów	432
Ujście	559
Ulanów	525
Uniejów	442
Ustrzyki Dolne	401
Uście Solne	616
Uściług	341
Wadowice	187
Warka	342
Warszawa	1
Warta	373
Wasilków	336
Wąbrzeźno	176
Wągrowiec	208
Wejherowo	108
Węgrów	161
Wieleń n. Notecią	452
Wielichowo	597
Wieliczka	175
Wieluń	96
Wieruszów	299
Wierzbnik	220
Więcbork	448
Wilamowice	576
Wilejka	293
Wilno	6
Winniki	365
Wiśnicz Nowy	512
Witkowo	581
Władysławów	632
Włocławek	17
Włodawa	181
Włodzimierz	53
Włoszczowa	232
Wodzisław	330

Miasta	L. p. w Tabl. 1
Wojnicz	566
Wolbrom	168
Wolsztyn	354
Wołkowysk	89
Wołomin	97
Wołożyn	285
Woźniki	550
Wronki	313
Września	198
Wyrzysk	596
Wysoka	604
Wysokie Litewskie	503
Wysokie Mazowieckie	398
Wyszków	131
Wyszogród	355
Wyśmierzyce	605
Zabłotów	245
Zabłudów	467
Zagórów	405
Zakopane	77
Zakroczym	262
Zaleszczyki	389
Załoźce	274
Zambrów	267
Zamość	54
Zaniemyśl	614
Zator	556
Zawichost	459
Zawiercie	36
Zbaraż	206
Zbąszyń	305
Zborów	317
Zdołbunów	146
Zduny	451
Zduńska Wola	59
Zdzięcioł	421
Zgierz	47
Złoczew	324
Złoczów	103
Zwoleń	171
Żabno	534
Żelechów	182
Żerków	602
Żnin	323
Żory	278
Żółkiew	147
Żurawno	404
Żuromin	381
Żychlin	189
Żydaczów	356
Żyrardów	50
Żywiec	244

Jak widzimy zatem, zaliczenie jakiejś miejscowości — niezawsze zresztą należącej do małych — do rzędu miast, jest sprawą często dość skomplikowaną, będącą wynikiem wielu, różnorodnych czynników, a raczej pewnych trudności i powikłań, nastręczanych przez życie i rozwój danej miejscowości. Nie jest tu decydującą w danym momencie wyłącznie ani ustawa taka czy inna, niejednokrotnie niedostosowana jeszcze do biegu życia, ani liczba ludności, ani jej zajęcia.

Taki, jak gdyby nieuporządkowany pozornie stan, będący jednakże

wynikiem procesów rozwojowych, co pewien czas reguluje ustawa. Już po spisie z 1931 r. nastąpiły zmiany w zaliczeniu pewnych miejscowości do rzędu miast. Z uwzględnionych w naszym opracowaniu 636 miast, zostało 36 przeniesionych[3]) do rzędu gmin wiejskich (wsi, ewentualnie miasteczek), oraz 3 gminy wiejskie wyniesione do rzędu miast. Obecnie są zatem w Polsce 603 miasta. Jednak w opracowaniu niniejszym przyjęto stan miast z 1. IV. 1932, ze względu na jednolity materiał statystyczny, zawarty w wymienionej publikacji, przedstawiający pewien stan naturalnego rozwoju zjawiska, przed późniejszą zmianą.

Utarło się powszechnie określać **wielkość** miast według liczby ich ludności. Jest to — zdawałoby się — wartość, dostatecznie charakteryzująca dane skupisko ludności. Wiemy jednak, że **wielkość** miasta, w sensie jego **znaczenia,** a nawet charakteru zewnętrznego jako ośrodka miejskiego, nie jest ściśle związana z wielkością liczby mieszkańców. Zależna ona może być od wielu, rozmaitych czynników.

W wyglądzie zewnętrznym miasta wchodzić będzie w grę: sposób zabudowania — luźny (małomiasteczkowy lub podmiejski), zwarty, blokowy (domami wielopiętrowymi), wyrazi się to w różnej **liczbie budynków,** mieszczących daną ilość mieszkańców; zaopatrzenie miasta w urządzenia cywilizacyjne — kanalizację, wodociągi, gaz, elektryczność, nawierzchnie dróg, parki, ogrody.

Wielkość miasta **pod względem znaczenia,** wynika z jego udziału w życiu gospodarczym, jako siedziby instytucyj finansowych, zakładów przemysłowych, jako węzła komunikacyjnego, ośrodka handlowego, siedziby władz i urzędów państwowych; dalej wchodzi w grę znaczenie w życiu umysłowym jako siedziba szkół, zakładów i instytucyj naukowych, na koniec zasięg oddziaływania miasta na okolicę.

W uwzględnieniu tych wszystkich czynników, możnaby dopiero przeprowadzić wszechstronną klasyfikację miast pod względem ich **„wielkości“;** wtenczas odkrylibyśmy wiele **„wielkich”** miast między małymi, i **„małych“** — między wielkimi. Jaskrawym przykładem **„małości”** w pewnej dziedzinie, była do niedawna Łódź, która nie posiadała kanalizacji i wodociągów, a i obecnie zaledwie 1/10 ludności korzysta z kanalizacji, a 1/4 z wodociągów (w Katowicach z wodociągów korzysta 91.5% ludności, w Poznaniu 89.5%).

Oczywiście nie jest łatwą sprawą przeprowadzenie klasyfikacji miast, według tak wielostronnie pojętej ich wielkości.

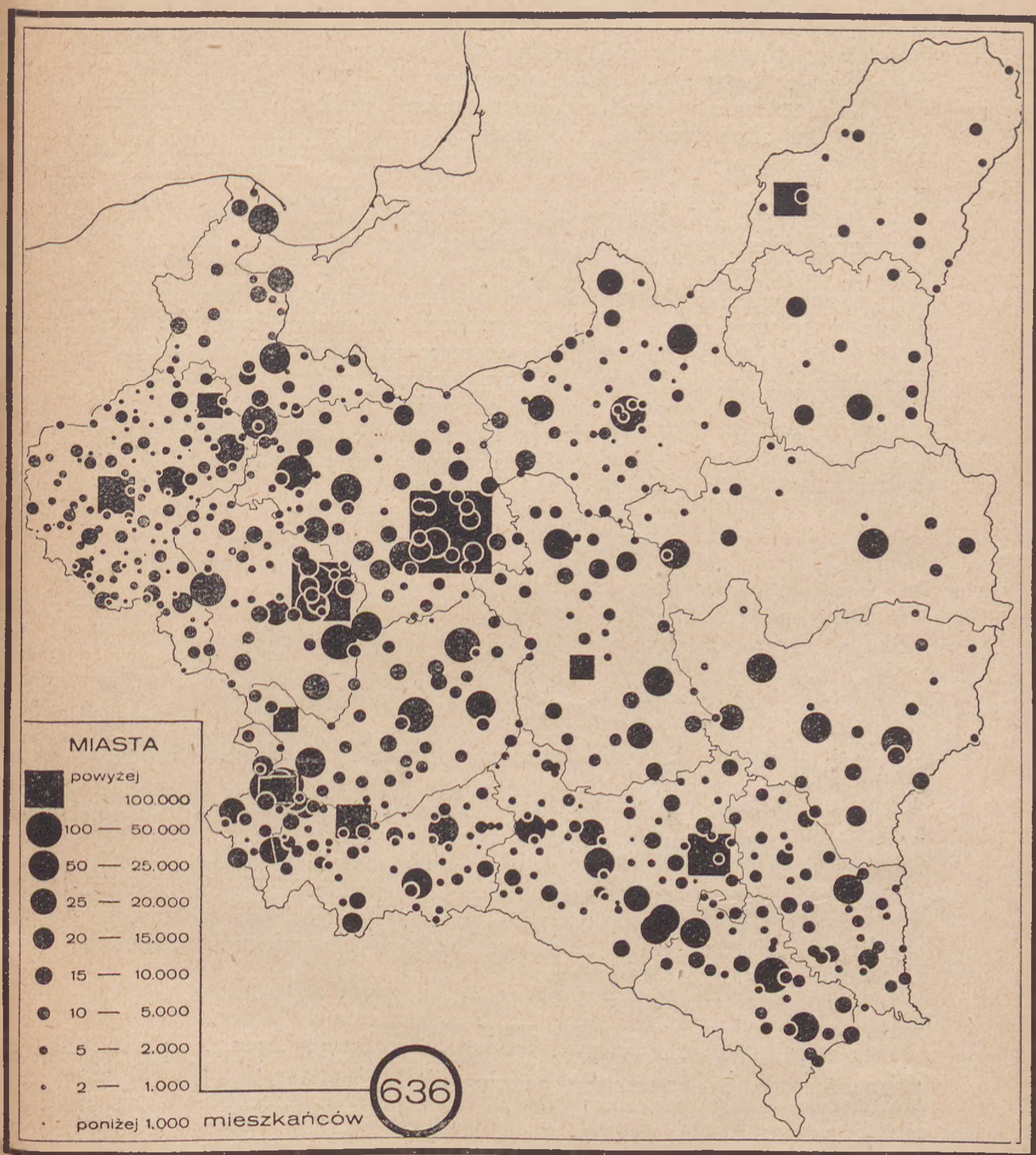
Na początek pójdźmy według utartego, najłatwiejszego sposobu i przypatrzmy się miastom pod względem liczby ich ludności. Tabl. 1 podaje 636 miast, uporządkowanych według malejącej liczby ludności. Zdecydowaliśmy się na umieszczenie pełnego szeregu miast, ułożonych według wielkości, w przypuszczeniu, że okaże się to pożyteczne dla naszych Czytelników, tym bardziej, iż z dostępniejszych publikacyj statystycznych — „Mały Rocznik Statystyczny, R. 1936” — daje tylko wykaz miast powyżej 10 000 ludności (zgrupowanych województwami) co stanowi zaledwie 1/4 ogólnej liczby miast w Polsce.

Tabl. 1 zawiera: liczbę porządkową miasta według liczby ludności[4]),

---

3) Zestawienie tych miast po tabl. 1. str. 231.

4) Z miast o równej liczbie ludności, jako pierwsze umieszczano miasto **o mniejszej** liczbie budynków, co znajdzie swoje uzasadnienie w dalszym ciągu opracowania.

Ryc. 141. **Rozmieszczenie miast w Polsce** według spisu ludności z 9. XII. 1931 i podziału administracyjnego z 1. IV. 1932.
Podziałka — **1:6,000.000.**
Środek kwadratu lub koła odpowiada położeniu miasta. Powierzchnia kwadratów proporcjonalna do liczby ludności. Wielkość kół zróżnicowana według ich średnicy nie według powierzchni.

nazwę, liczbę ludności i skrót nazwy województwa, w obrębie którego leży miasto. Nadto różnymi typami pisma oznaczono: **tłustym** — miasta wojewódzkie, *kursywą* — miasta powiatowe[5]).

Dla ułatwienia wyszukania danego miasta, dodano Tabl. 2, ułożoną w porządku alfabetycznym, zawierającą pełne brzmienia nazw miast (bez skrótów), oraz liczbę porządkową, pod którą miasto znajduje się w Tabl. 1.

Mapka, ryc. 141 daje ogólny obraz rozmieszczenia miast w Polsce. Wszystkie miasta podzielono na dziesięć klas wielkości. Miasta największe — powyżej 100 000 ludności przedstawiono za pomocą kwadratów, o powierzchni proporcjonalnej do liczby ludności. Dla uzyskania dobrej wzrokowej różnicy między znakami dalszych 9-ciu klas wielkości miast, zastosowano kółka, o dostatecznie różniącej się średnicy, pozwalającej z łatwością określić klasę wielkości miasta.

Podział na klasy wielkości jest oczywiście dość mechaniczny, najczęściej stosowany w tej dziedzinie. Zestawmy te klasy wielkości i spróbujmy dostosować do nich określenia słowne, które ułatwią nam później powoływanie się na daną klasę wielkości miast:

1.	powyżej 100.000	— miasta	największe
2.	100.000— 50.001	— „	wielkie
3.	50.000— 25.001	— „	średnio wielkie
4.	25.000— 20.001	— „	średnie
5.	20.000— 15.001		
6.	15.000— 10.001	— „	średnio małe
7.	10.000— 5.001	— „	małe
8.	5.000— 2.001	— „	najmniejsze
9.	2.000— 1.001		
10.	poniżej 1.000		

Pod względem rozmieszczenia miast możemy podzielić Polskę na cztery wielkie dziedziny:

1. **wielkopolsko-kujawska** — duże zagęszczenie miast, z wyraźną przewagą liczbową miast małych i najmniejszych;

2. **pomorsko-środkowo-polska, z poddziedziną białostocką** — mniejsza gęstość miast, z bardzo małą ilością miast najmniejszych, z wyjątkiem województwa białostockiego — o dużej liczbie miast najmniejszych; dość znaczna liczba miast od średnich do wielkich; skupienia miast podwarszawskie i łódzkie;

3. **północno-wschodnia** (cztery województwa wschodnie) — bardzo mała gęstość miast, z przewagą miast małych;

4. **południowa** — zagęszczenie miast pośrednie między wielkopolskiem, a środkowo-polskiem, z przewagą miast najmniejszych w wojew. lwowskiem i krakowskiem i małych w stanisławowskiem i tarnopolskiem.

Pozostawiając szczegółowe omówienie rozmieszczenia miast do dalszego ciągu opracowania, w którym przedstawimy rozmieszczenie miast według poszczególnych klas wielkości i według województw, spodziewamy się, że Tabl. 1 i mapka nasuną Czytelnikom napewno wiele interesujących spostrzeżeń. (C. d. n.).

---

[5]) Miasta będące siedzibą starostw, nie zaś miasta, od których bierze nazwę powiat: np. iłżecki — starostwo w Wierzbniku itp., Kilka siedzib starostw mieści się w miasteczkach, nie uwzględnionych oczywiście w naszym wykazie.

ZAPISKI

OTWARCIE SCHRONISKA TURYSTYCZNEGO NA OSTROWIE LEDNICKIM. Z nad wód jeziora Lednicy (8 km na zachód od Gniezna) wznoszą się dwie wyspy: większa zwana Ostrowem i mniejsza — Ledniczką. Wyspa Ostrów wzbudza zainteresowanie turystów z tego powodu, że oglądać można na niej ruiny zamku i kościoła zbudowanego przez Mieszka I. W tym to zamku przyjmował Bolesław Chrobry cesarza niemieckiego Ottona, gdy ten wybrał się z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha. Dla wygody zwiedzających tak ciekawy zabytek Oddział Pol. Tow. Tur.-Krajozn. w Gnieźnie wybudował na Ostrowie Lednickim schronisko. Dodać warto, że w pobliżu Ostrowu Lednickiego znajduje się druga miejscowość, wzbudzająca dziś ogólne zainteresowanie, mianowicie wieś Biskupin, ze słynnymi już na całą Europę wykopaliskami osady bagiennej.

SZKOCKA EKSPEDYCJA NAUKOWO-FILMOWA W POLSCE. Do portu gdyńskiego zawinął angielski yacht „Rosalind". Przybyło na nim 8 osób, z których 4 stanowi załogę yachtu, 4 zaś ekspedycję naukowo-filmową. Ekspedycja ma na celu z jednej strony propagandę Szkocji, z drugiej zaś robienie reportażu filmowego ze zwiedzanych krain, dla użytku angielskich sfer pedagogiczno-naukowych. Po zwiedzeniu Gdyni z jej okolicami, ekspedycja udała się do ważniejszych i ciekawszych miejscowości Polski, wszędzie dokonując zdjęć filmowych.

Po zwiedzeniu Polski, ekspedycja uda się w dalszą podróż przez Gdynię, morze Północne, morze Śródziemne, morze Czerwone, ocean Indyjski, Australię, ocean Spokojny, San Francisco, kanał Panamski, Stany Zjednoczone, Atlantyk do Anglii.

Prace ekspedycji będą trwać 4 i pół lat. Podróż swą rozpoczął „Rosalind" 30 maja b. r. wypływając z portu Glasgow.

UMOWA POLSKO-SZWEDZKA O EKSPORT WĘGLA. W wyniku rokowań prowadzonych między Polską a Szwecją o eksport węgla, Szwecja odbierać będzie węgiel polski w 47% swego zapotrzebowania. Po obliczeniu przyjąć można, że eksport węgla polskiego do Szwecji w okresie od 1 sierpnia b. r. do końca 1937 r. wyniesie prawdopodobnie około 3 milionów ton.

Jedno z pism szwedzkich zaznacza, że na skutek niewykorzystania przez Anglię całej przyznanej kwoty odbioru węgla, z powodu powolnej jego dostawy, przewidywana jest pewna kontrola, tak by węgiel polski i angielski w handlu detalicznym, był sprzedawany w odpowiadającym umowom z eksporterami stosunku.

WZROST EKSPORTU POLSKIEGO. W ostatnich czasach wzmógł się dość silnie nasz handel morski z portami Ameryki Południowej. Eksport rur, maszyn włókienniczych i dykty wzrósł w roku bieżącym o 70%. Skutkiem zerwania stosunków Urugwaju z Z. S. S. R. pozbyliśmy się na tamtejszym rynku groźnego współzawodnika w handlu drzewem i dyktą, które obok żelaza stanowią główny artykuł naszego wywozu do tego kraju. Republice Chile dostarczamy parafiny i karbidu, ostatnio zaś Boliwia zamówiła w Białymstoku partię koców i płaszczy dla swej armii. Uruchomienie stałej linii żeglugowej między Gdynią a portami krajów Ameryki łacińskiej z pewnością ożywi z nimi naszą wymianę handlową.

CZECHOSŁOWACJA — PAŃSTWO ZANIKAJĄCE. Wedle danych statystycznych, podanych pod takim tytułem przez „Lekarza Polski", przyrost naturalny ludności w Czechosłowacji spadł — i jest przeszło o połowę mniejszy niż w r. 1923. Liczba zgonów utrzymała się prawie na jednakowym poziomie, podczas gdy liczba zawieranych małżeństw i żywych urodzeń spada systematycznie.

Jeśli procesy te nie ulegną zmianie, po 20 latach ludność Czechosłowacji zacznie wymierać.

PRZYWÓZ I WYWÓZ Z GDYNI DROGAMI RZECZNYMI. Mimo złego stanu dróg rzecznych w Polsce, obroty handlowe Gdyni z resztą Polski za pośrednictwem rzek i kanałów wzrastają powoli ale stale. Oto gdy w r. 1931 przywieziono na berlinkach do Gdyni z głębi kraju wszystkiego nieco ponad 24 000 tonn towarów, to w roku 1935 notujemy już okrągło 84 000 tonn towarów w przywozie. Wśród towarów przywożonych drogami wodnymi do Gdyni pierwsze miejsce zajmuje cukier, który z cukrowni mazowieckich, kujawskich i poznańskich przez Gdynię skierowany zostaje za granicę. Drugie miejsce pod względem ilości posiada mąka, soda i wyroby metalowe.

Równocześnie jeszcze poważniej wzrasta wywóz towarów z Gdyni Wisłą, w głąb kraju, który w r. 1931 wynosił 4.5 tysiąca tonn, a w roku 1935 już okrągło 47 tysięcy tonn. Wśród nich najpoważniejsze miejsce zajmuje łuszczony ryż, dalej tłuszcze zwierzęce i roślinne, skóry, garbniki, miedź, wełna, żywica, kauczuk, świeże owoce, kakao itd.

Przewozy drogami rzecznymi pomiędzy krajem a Gdynią wzrastałyby znacznie prędzej, gdyby sieć śródlądowych dróg wodnych w Polsce była należycie uporządkowana.

BILANS EMIGRACJI POLSKIEJ W R. 1935. W roku 1935 wyemigrowało z Polski 53 804 osób, wróciło zaś 53 438. Wielka liczba reemigrantów została wywołana przymusowym wysiedleniem robotników z Francji, skąd wróciło w roku ubiegłym 35 451 osób.

Bardzo silnie wzmógł się ruch emigracyjny do Paragwaju, wynosząc 1 133 osób, wobec 31 w roku poprzednim.

Zadowalająco też przedstawia się wychodźstwo sezonowe do Łotwy, która w okresie letnim dała zatrudnienie 16 106 robotnikom polskim, rekrutującym się w przeważającej części z województwa wileńskiego, oraz w niewielkiej ilości z województwa nowogródzkiego i lubelskiego.

Wśród emigrantów zamorskich (34 623 osób), ogromną większość stanowi element żydowski 30 249 osób. Skutkiem tego, największa ilość emigrantów przypada na Palestynę, potem na Argentynę, Kanadę, Brazylię, Stany Zjednoczone, Paragwaj, Urugwaj i Kubę.

Ruch emigracyjny spowodował procentowe zwiększenie się żywiołu polskiego, zwłaszcza w dzielnicach zachodnich i południowych.

ZAMÓWIENIA PERUWIAŃSKIE W POLSCE. Warszawskie fabryki włókiennicze otrzymały od republiki Peru zamówienie na dostawę płótna żaglowego. Pierwotnie zamówienia te mieli wykonać Włosi, z chwilą jednak zastosowania sankcyj przekazano je fabrykom polskim.

ELEKTRYFIKACJA POLESIA. W ciągu ostatnich kilku lat widoczny jest postęp w dziedzinie elektryfikacji Polesia. W roku bieżącym przystąpiono do budowy w Brześciu n. Bugiem pierwszej na Polesiu paroturbinowej elektrowni o mocy 1 600 kilowatów. W Tomaszówce uruchomia się elektrownię, z której prądu będzie korzystać wieś Orchowo. Również projektowane są elektrownie w Lubaszowie, Szereszowie i Żabince.

POKŁADY WĘGLA BRUNATNEGO W POZNAŃSKIEM. W pobliżu stacji Strzeszyn na linii kolejowej Poznań-Szamotuły natrafiono w czasie kopania studni na głębokości 7 m prawie 3-metrową warstwę węgla brunatnego. Próbkę tego węgla odesłano do analizy, celem zbadania jego wartości opałowej.

LINIA LOTNICZA WARSZAWA - ATENY. Polskie Linie Lotnicze „Lot“ przedłużyły ostatnio bezpośrednią komunikację samolotami polskimi z Salonik do Aten.

PROJEKT NOWEJ DROGI WODNEJ. Ministerstwo Komunikacji przystąpiło do przestudiowania projektu połączenia Wisły z Wartą przez jezioro Gopło, Ślezińskie, Mikorzyńskie i Pątnowskie. Połączenie wodne dwóch wielkich dorzeczy kraju odegra doniosłą rolę gospodarczą, zwiększając zasięg wodnych transportów, również powiększą się możliwości sportu wodnego.

WŚRÓD KSIĄŻEK

Informator Samochodowy i Turystyczny — Województwo Lwowskie. R. 1936, pod red. inż. Z. Łyszyka. Nakład i skład główny: Polskie Tow. Tur.-Krajoznawcze — Oddział Lwowski.

Informator składa się z dwu części, pierwszej poświęconej informacjom i wskazówkom o ruchu samochodowym z rozkładem jazdy autobusów, i drugiej poświęconej wskazówkom turystycznym i krajoznawczym. Z ważniejszych dla turysty działów wymienimy: Ulgi kolejowe dla członków P. T. K., Poradniki metodyczne dla organizujących wycieczki, Nabywanie map Wojskowego Inst. Geograficznego po cenach ulgowych, Najważniejsze wycieczki i miejscowości godne zwiedzenia w wojew. lwowskim, Schroniska na terenie wojew. lwowskiego.

Informator graficznie pięknie wydany, ilustrowany, uzupełnia mapa „Turystyczna mapa drogowa dla celów samochodowych" województw południowych w podz. 1:1 250 000 w trzech kolorach, z zestawieniem międzynarodowych znaków drogowych. Cena informatora (z mapą) 1.50 zł. Mapa 0.90 zł.

Dr M. Czekańska: Wykresy i diagramy w nauczaniu geografii. Bibl. Geogr. Dydakt. Zesz. 12. Książnica-Atlas. Lwów-Warszawa. Str. 45. Zł. 1.

Autorka podaje w tej pracy rozmaite typy wykresów i diagramów, z jakimi spotyka się młodzież w geografii i omawia technikę ich wykonywania w szkole. Uwagi są tym cenniejsze, że oparte są na własnej praktyce szkolnej autorki. Zwięzłe wskazówki w sprawie stosowania wykresów w poszczególnych klasach nowego gimnazjum, oraz konkretne przykłady ćwiczeń wykresowych wraz z odnośnymi rysunkami, podnoszą wartość dydaktyczną powyższej pracy. Niewątpliwie dziełko odda znaczne usługi nauczycielowi geografii.

Ar.

Dr B. Krygowski: „Lwą na trzęsawiska poleskie. (Lektura Geograficzna. Zesz. 1). Książnica-Atlas. Lwów-Warszawa. Str. 40. Zł. 0.70.

Książeczka ta wprowadza czytelnika w mało nam znany świat bagien poleskich i składa się z trzech zasadniczych części stanowiących każda odrębną całość. Pierwsza część — „W królestwie łosia" — jest opisem największej i najlepiej zachowanej puszczy olszowej w Polsce, drugą — „W bród przez Bagno Hałe" — i trzecia — „Wołami przez błoto" — zawierają opis przemarszu przez najgroźniejsze i największe bagno poleskie — Bagno Hałe. W opisie uwzględnione jest tło geograficzno-przyrodnicze, co pozostaje w związku z charakterem biblioteczki i jej przeznaczeniem. Książeczka ta, zawierająca pierwszy tego rodzaju opis z krainy poleskiej może oddać cenną przysługę w szkole każdego typu i stopnia. Lektura ta może być wykorzystaną w trojaki sposób: przez odczytywanie ustępów na lekcjach geografii a również przyrody jako uzupełnienie lekcji, następnie jako lektura nadobowiązkowa dla młodzieży w związku z geografią, wkońcu zaś materiał ilustracyjny — mapki i piękne ilustracje — może służyć do wyświetlania przez epidiaskop na lekcjach odnośnych przedmiotów.

Ar.

ŚWIAT NA SREBRNYM EKRANIE

POLESIE. Średniometrażowy reportaż M. Emera i J. Maliniaka. Widzieliśmy szereg reportaży operatorów polskich z Afryki (z polskich plantacyj), z polskich okrętów, z Gdyni i Gdańska, z polskich gór, z Łowickiego, obecnie oglądamy znakomity filmowy reportaż z krainy błot, raju dzikiego zwierza i prymitywnego człowieka.

Oglądamy pracujące dragi, jedziemy statkiem po rzekach Polesia, oglądamy jarmark i „duszehubki".

Fotografia czysta, kompozycja wybitnie artystyczna. Jest to jedyny film polski przenaczony na Międzynarodową Wystawę Filmową w Wenecji b. r.

S. Leg.

POLSKA WYPRAWA W KORDYLIERY. Film inż. S. Osieckiego stworzony w czasie wyprawy w Andy na grupę Ramady. Od początku do końca filmu zdaje się nam, że przenieśliśmy się na inną planetę, tak odmienne od codziennej naszej rzeczywistości są te kamienne olbrzymy górskie, które tam widzimy. Film ma pierwszorzędną wartość naukową.

OD REDAKCJI.

W Nr. 7 — wrześniowym — „Zbliska i Zdaleka", przy artykule p. Józefa Ślebodzińskiego: **Arabia budząca się potęga Islamu** przez przeoczenie nie zaznaczono że jest to część 1-sza, względnie, że ciąg dalszy nastąpi Część 2-gą tego artykułu zamieścimy w n-rze listopadowym naszego pisma.

W tym samym numerze przeoczono kilka omyłek druku, które poprawiamy, i tak:

na str. 191	wiersz 10	od góry	zamiast: Grigore-Ghica Voda-Rumunia,		
			ma być: Grigore Ghica Voda — Rumunia.		
na str. 192	wiersz 8	od góry	zamiast:	autobusowe	ma być: automobilowe
na str. 193	wiersz 9	od góry	zamiast:	N-te	ma być: IV-te
	wiersz 17	od dołu	zamiast:	Piotra	ma być: Piatra
	wiersz 16	od dołu	zamiast:	Piotra Crajutui	ma być: Piatra Craiului
na str. 194	wiersz 19	od dołu	zamiast:	Sinoi	ma być: Sinaia
na str. 198	wiersz 9	od dołu	zamiast:	ks.	ma być: dr
	wiersz 5	od dołu	zamiast:	Ibrz Sanda	ma być: Ibn-Sauda
na str. 199	wiersz 13	od dołu	zamiast:	Badowie i Chadori	ma być: Badawi i Chadari
na str. 200	wiersz 7	od góry	zamiast:	Hiżdżaz	ma być: Hidżaz
	wiersz 2	od dołu	zamiast:	Sumici	ma być: Sunnici
na str. 201	wiersz 12	od góry	zamiast:	Sumici	ma być: Sunnici

„Drukarnia Polska", Lwów, Krasickich 18 a. Redaktor odp. Dr. Adam Malicki